Die Gem
Diversiteit & Gemeenschapsvorming

Protocol actie-onderzoek DieGem

Jolijn De Haene, Floor Spijkers, Nick Schuermans, Riet Steel, Maarten Loopmans, Griet Verschelden and the DieGem team

DieGem working papers D 2.1. & 2.2. – 23/10/2014

Please do not cite without permission.

www.solidariteitdiversiteit.be

Inhoudstafel

Definiëring en situering benadering actieonderzoek **3**
Definitie **3**
Actieonderzoek als onderzoeksstrategie **4**
Actieonderzoek DieGem **6**
Hypothese en onderzoeksvragen 6
Interpersoonlijk praktijken als onderzoekssubject 8
Ethische en deontologische kwesties 9
Strategie voor analyse 9
Rapportageschema 10
Onderzoeksdraaiboek **12**
Deel 1: verkennende fase: een beweging naar het probleemveld **12**
Facet 1: Analyse van de verschuivende probleemdefinities 13
Facet 2: Weergave interpersoonlijke praktijken en betrokkenen (burgers) 18
Facet 3: Weergave van (evoluties in) interventies van professionals 21
Facet 4: Weergave van (evoluerende) beleidslogica's 23
Deel 2: actiegerichte cases : interventie en reflectie **29**
Stap 1: Ontwikkeling gemeenschappelijke probleemstelling en referentiekader 30
Stap 2: Ontwikkeling methodologisch kader voor onderzoeks- en 'actieplan' 32
Stap 3: Uitvoering van het onderzoeks- en Actieplan 33
Stap 4: Dataverwerking en rapportage 36
Stap 5: Metareflectie op AO-traject 37
Tijdspad en organisatie **39**
Referenties **40**
Bijlage 1: Voorbeeldstudies met onderzoeksmethoden **42**

DEFINIËRING EN SITUERING BENADERING ACTIEONDERZOEK

DEFINITIE

"*If you want truly to understand something, try to change it*"
Kurt Lewin

Binnen het onderzoeksproject DieGem wordt gekozen voor actieonderzoek als een onderzoeksstrategie. Actieonderzoek begrijpen we **als een vorm van handelen naar aanleiding van een problematische situatie, met als bedoeling deze situatie te veranderen in samenwerking met de betrokken actoren en groepen, en gericht op theorieontwikkeling** (Bouverne-De Bie, 1989; Roose & Bouverne - De Bie, 2003). Centraal staat dus een benadering van onderzoek als een wederzijds leerproces tussen onderzoekers en onderzochten met het oog op verandering van de sociale werkelijkheid (Coenen & Khonraad, 2003). Actieonderzoek is gericht op het verwerven van kennis, maar ook op het vergroten van competenties van betrokken actoren (Boog et al, 1996). Het 'leren' in actieonderzoek gebeurt door het opzetten van veranderingsprocessen.

Actieonderzoek als een vorm van handelen verwijst naar de emancipatorische doelstelling van actieonderzoek. Coenen en Khonraad (2003) maken in de diverse stromingen in actieonderzoek een primair onderscheid tussen *exemplarische* en *pragmatische* vormen van actieonderzoek. De eerste zijn expliciet emancipatorisch, en vertrekken vanuit de noden ervaren binnen de bestudeerde case. De tweede vorm gebruikt wel participatieve elementen in de onderzoekspraktijk, maar de doeleinden worden bepaald door de onderzoekers en zijn niet gericht op het opheffen van ongelijkheid in de samenleving. In een pragmatische of social engineering-benadering wordt de maatschappelijke positie van het onderzoek fundamenteel niet in vraag gesteld (Roose, 2006).

Wij sluiten ons aan bij de eerste vorm en nemen als uitgangspunt dat onderzoek geen neutrale activiteit kan zijn, maar dat men zich als onderzoeker bewust moet zijn van de positie van waaruit onderzoek opgezet wordt en naar een sociaal probleem gekeken wordt. Een emanciperende onderzoeksbenadering betekent dat sociale probleemsituaties geanalyseerd worden mede vanuit de *probleemdragers*. Een dergelijke gecontextualiseerde positiebepaling sluit aan bij het pedagogisch denken van Paolo Freire. Freire wordt gezien als de belangrijkste grondlegger van de kritisch-emancipatorische stroming in actieonderzoek (Coenen & Khonraad, 2003, Boog et al, 1996) Actieonderzoek wordt dan gezien als drijvende kracht van culturele actie, een proces van zoeken naar nieuwe definities van de realiteit, dat leidt tot een engagement om kritisch te denken (Freire, 1972; Roose, 2006).

Actieonderzoek in samenwerking met betrokkenen

Actieonderzoek gebeurt in samenwerking met de betrokkenen. In dit onderzoek gaat het om een samenwerkingsverband tussen onderzoekers en betrokken uit organisatie, in de casestudies enerzijds en in de metareflectie in de onderzoeks- en gebruikersgroep anderzijds. De relatie tussen onderzoekers en betrokkenen uit organisaties wordt omschreven als een *subject – subject – relatie* (Tromp, 2004) (i.p.v. een subject- objectverhouding), gebaseerd op onderling vertrouwen als basis voor een open dialoog waarin kennis van beiden op een gelijkwaardige manier aan de orde komt (Coenen, 2001 : 65). Deze relatie vraagt bijzondere aandacht voor samenwerkingsafspraken. Volgende vragen dienen daarbij gesteld te worden : *Wie* zijn de onderzochten ? Hoe krijgt de subject – subject relatie *inhoudelijk* gestalte ? Hoe krijgt de subject-subject relatie *procedureel* vorm ? (zie verder ook in "praktijken als onderzoekssubject").

Actieonderzoek gebeurt naar aanleiding van een problematische situatie

De probleemstelling van het onderzoek ligt niet vast bij aanvang van het onderzoek, maar dient in de loop van het actieonderzoek scherper te worden gesteld. De onderzoekers hebben hierbij een *vertragende* functie. Gezien deze mogelijke hertaling(en) van de probleemstelling vraagt actieonderzoek ook een flexibel onderzoeksdesign, waarbij wordt ingespeeld op de – ook onverwachte – vragen die zich gedurende het onderzoek stellen (Roose, 2006). De beoogde verandering houdt voornamelijk in dat de problematische situatie zich niet langer als een gegeven voordoet, maar dat nieuwe definities en handelingsmogelijkheden ontstaan (Roose, 2006).

Actieonderzoek is gericht op het ontwikkelen van wetenschappelijk kennis

Actieonderzoek is enerzijds gericht op het veranderen van de probleemsituatie, anderzijds op het ontwikkelen van wetenschappelijke kennis. Centraal in actieonderzoek staat dus de verhouding theorie – praktijk. Actieonderzoek is gericht op het verwerven van kennis in het licht van grotere competenties van de betrokkenen actoren (onderzoekers, praktijkwerkers en beleidsmakers).

ACTIEONDERZOEK ALS ONDERZOEKSSTRATEGIE

ONDERSCHEID TUSSEN STRATEGIE, METHODEN EN TECHNIEKEN

We beschouwen actieonderzoek als een onderzoeksstrategie. Het begrip onderzoeksstrategie verwijst zowel naar een coherent geheel van methoden, technieken en procedures voor het genereren en analyseren van onderzoeksmateriaal, als naar de wijze waarop de onderzoeker naar de realiteit kijkt en het onderzoeksproject conceptueel ontwerpt (Verschuren, 2003).

VERSCHILLENDE ROLLEN VAN DE ONDERZOEKER

In actieonderzoek neemt de onderzoeker verschillende rollen op, variërend in de loop van het onderzoeksproces, en in respons op de onderzochte praktijk. Daarbij kunnen verschillende actoren op verschillende momenten een andere rol in het onderzoek opnemen.

De positie van onderzoekers en medeonderzoekers[1] kan in actieonderzoek gesitueerd worden op de as tussen een *insider- en een outsiderpositie* (van der Kamp, 1996; Roose, 2006: 83-84).
Het is duidelijk dat de medeonderzoekers in de betrokken organisaties een insiderpositie innemen. De opzet van het actieonderzoek gebeurt niet in een vacuüm, waarbij de lopende praktijk en de ervaren knelpunten worden stopgezet. De medeonderzoekers leveren belangrijke kennis over deze praktijk, alsook kunnen zij vanuit de praktijk reflecteren over de aangebrachte onderzoeksgegevens.
De onderzoekers kunnen dan weer best omschreven worden als "*engaged and competent outsiders*" (van der Kamp, 1996, p.122). De rol van de onderzoeker in dit proces bestaat uit het adviseren, informeren en onderzoeken (Roose & De Bie, 2003). Roose (2006, p.85) beschrijft zijn eigen rol in het actieonderzoek Integrale Jeugdhulpverlening Waasland aan de hand van drie componenten die ook van toepassing zijn op de geëngageerde outsiderpositie die door de onderzoekers in dit project wordt opgenomen, met name een consulentiefunctie, een vormingsfunctie en een onderzoeksfunctie (Bouverne-De Bie & Verhellen, 1995). Een *consulentiefunctie* houdt in dat de onderzoeker de onderzoekssubjecten in contact brengt met kennisgegevens binnen en buiten het betreffende onderzoeksgebied. Een *vormingsfunctie* betekent dat de onderzoeker vragen stelt naar hoe gewerkt wordt, hoe gegevens gebruikt worden, vanuit welke premissen, enzovoort, om de reflectie over de praktijkontwikkeling te verhogen, leerprocessen te bevorderen, handelingsalternatieven mogelijk te maken. De *onderzoeksfunctie* houdt in dat het praktijkhandelen onderzocht wordt vanuit de bestaande theorie en met het oog op nieuwe theorievorming. In de actiegerichte fase worden deze rollen verder geconcretiseerd.

KIJK OP REFLECTIE

D'Cruz, Gillingham & Melendez (2007) maken een onderscheid tussen "*reflection - on- action*" (wat in dit onderzoek het geval is in de verkennende fase) en "*reflection – in - action*" (wat in dit onderzoek ook het geval is in de actiegerichte fase). In de eerste benadering wordt gereflecteerd over het handelen in het verleden waarbij reflecties gezien worden als leerkansen voor mogelijk handelen in de toekomst. In de tweede benadering gaat reflectie om het constant bevragen en analyseren van de praktijk, zowel door praktijkwerkers en beleidsmakers, als door onderzoekers. Het gaat hier om kennisverwerving op het moment, en in de praktijk zelf. Dit betekent dat het gaat om een wederzijdse beïnvloeding tussen wetenschappelijke kennis en praktijkkennis, en dat praktijkwerkers serieus genomen worden als deskundigen met betrekking tot hun eigen praktijk. Zij worden gezien als *reflexive practitioners*, m.a.w. als belangrijke actors in de kennisproductie maar evenzeer als actors in de reflectie over de eigen praktijk. Het gaat om reflectie en onderzoek *met* en niet enkel *over* de praktijk. Dit betekent dat de praktijk niet alleen geanalyseerd wordt vanuit het perspectief van onderzoekers, maar ook vanuit het perspectief van praktijkwerkers zelf.

[1] Met "onderzoekers" verwijzen we hier naar de betrokkenen vanuit de DieGem onderzoeksploeg. Met "medeonderzoekers" verwijzen we naar de betrokkenen vanuit de praktijken (dit kunnen praktijkwerkers en beleidsmakers zijn).

ACTIEONDERZOEK DIEGEM

HYPOTHESE EN ONDERZOEKSVRAGEN

Het actieonderzoek dat we in DieGem uitvoeren naar nieuwe en innoverende vormen van solidariteit in diversiteit, is opgehangen aan één algemene hypothese en vijf onderzoeksvragen. De algemene hypothese van DieGem luidt:

> *"Burgerschapspraktijken in alledaagse setting van gedwongen nabijheid vormen belangrijke momenten van sociaal leren. Daar worden nieuwe en innovatieve manieren ontwikkeld om grensoverschrijdende solidariteit in diverse samenlevingen te voeden."*

Deze algemene hypothese valt uiteen in vijf onderzoeksvragen.

> 1: *How does the nature of solidarity and the conditions under which it emerges change due to the increasing cultural diversity of contemporary societies?*
>
> 2: *Which, if any, new forms of solidarity in diverse societies emerge in every day settings of forced propinquity?*
>
> 3: *How is citizenship performed (rather than acquired through legal means) in these settings of forced propinquity?*
>
> *4: Which forms of social learning on solidarity and community are going on in these solidarity practices?*
>
> *5: How can these moment of solidarity be nurtured and facilitated by actions and interventions of professionals and organizations with an impact on the settings of forced propinquity?*

Onderzoeksvraag 1, peilt naar de algemene invloed van de toegenomen *culturele diversiteit* op de hoedanigheid, aard en voorwaarden van solidariteit.

Onderzoeksvraag 2 gaat specifieker in op de invloed van *plaats* en *gedwongen nabijheid* op nieuwe vormen van solidariteit; deze worden vanuit de theorie als belangrijke voorwaarden voor vernieuwende vormen van solidariteit naar voor geschoven.

Onderzoeksvraag 3 en 4 specifiëren de hoedanigheid of aard van solidariteit die we vanuit de theorie veronderstellen.

Onderzoeksvraag 3 focust op hoe *burgerschap als praktijk* verschijnt in deze praktijken van solidariteit.

Onderzoeksvraag 4 veronderstelt dat solidariteit een sociaal leerproces inhoudt en bevraagt welke *leermogelijkheden* rond solidariteit besloten liggen in de geïdentificeerde nieuwe praktijken van solidariteit.

Tot slot veronderstelt onderzoeksvraag 5 dat de voorwaarde van gedwongen nabijheid niet altijd voldoende is om nieuwe vormen van solidariteit te stimuleren en peilt naar de wijze waarop momenten

van solidariteit kunnen *gevoed* en *ondersteund* worden door acties en interventies van professionals en organisaties.

De onderzoeksvragen kunnen schematisch als volgt voorgesteld worden :

Deze onderzoeksvragen worden verder geoperationaliseerd, opdat ze specifieke richting kunnen geven aan het onderzoeksverloop en opdat ze tevens bij het afronden van de casestudies kunnen worden beantwoord. Hiervoor verwijzen we naar het operationeel theoretisch kader van DieGem (Zie working papers 1.2. en 1.4.).

Dit onderzoeksdraaiboek duidt de uitgangspunten en stappen aan die de onderzoekers zullen nemen om tot onderzoeksdata te komen, deze te analyseren volgens het achterliggend geïntegreerd theoretisch kader en zodoende antwoorden te kunnen formuleren op deze onderzoeksvragen. Het is een methodologisch instrument dat richting geeft aan het gelijkvormig uitvoeren van casestudies in zeer verschillende praktijken. Het behelst een kader met aanwijzingen en aandachtspunten doorheen het onderzoeksproces gaande van verkenning, dataverzameling tot analyse en rapportage.

INTERPERSOONLIJK PRAKTIJKEN ALS ONDERZOEKSSUBJECT

We zien de casestudies als 'praktijken'. Het begrip *praktijk* nodigt uit om de dagelijkse praktijk te bestuderen, maar vraagt tegelijkertijd om inzicht in de sociale, historische en culturele context waarin die praktijk zich ontwikkelt en in de taal die gehanteerd wordt. De focus ligt op interpersoonlijke praktijken tussen burgers die zich afspelen op een bepaalde plaats. Een case kan bestaan uit meerdere interpersoonlijke praktijken. De vraag is of in deze interpersoonlijke praktijken vormen van solidariteit in diversiteit kunnen worden gevonden. Daarnaast gaat het om de impact en het effect van interventies van professionals op deze interpersoonlijke praktijken. Deze interventies van professionals worden gestuurd door beleidslogica's.

Het onderzoekssubject, en meteen ook de eenheid van analyse omvat drie verschillende lagen:

1. Interpersoonlijke praktijken van solidariteit (i.c. praktijken tussen burgers);
2. Interventies van professionals (i.c. beroepskrachten en vrijwilligers);
3. Beleidslogica's (i.c. deel van de beleidskaders waarbinnen praktijken en interventies gesitueerd zijn)

De ingang (entry point) voor dit onderzoek zijn de professionals. We vertrekken met andere woorden bij onderzoeksvraag 5, om inzicht te krijgen in de andere onderzoeksvragen. Het vertrekpunt is de impact en het effect van interventies van professionals op interpersoonlijke praktijken. Dit wil niet zeggen dat bij elke onderzochte praktijk een bewuste professionele interventies aan de basis ligt. Wel dat professionals zich bewust zijn van de te onderzoeken interpersoonlijke praktijken van burgers, en er ons mee in contact kunnen brengen of op attent maken. Aan de gebruikersorganisaties betrokken bij DieGem wordt gevraagd ons te helpen bij het opsporen van interpersoonlijke praktijken van solidariteit waar interventies van professionals aanwezig, beperkt of afwezig zijn (en die tot hiertoe weinig gedocumenteerd werden). Via deze werkwijze kan de selectie van cases een grotere verscheidenheid kennen. De onderzochte praktijken kennen dan diverse gedaantes, gaande van praktijken die begeleid en/of ondersteund worden door een professional, over praktijken die enkel in de opstartfase begeleid en/of ondersteund worden door een professional tot praktijken die niet begeleid en/of ondersteund worden door een professional. Zo onderzoeken we zowel sterk geïnstitutionaliseerde als eerder informele praktijken.

ETHISCHE EN DEONTOLOGISCHE KWESTIES

Bij de toelichting van het onderzoek en de start van de interviews worden de betrokken respondenten geïnformeerd. Deze informatie bevat volgende elementen :

- Het onderzoek wordt uitgelegd en gesitueerd, alsook de rol van de respondenten daarbinnen.
- Er wordt aangegeven dat bijkomende informatie over het onderzoek opgevraagd kan worden bij de betrokken onderzoekers of de verantwoordelijke.
- Er wordt aangegeven dat gegevens uitsluitend in het kader en in opdracht van wetenschappelijk onderzoek en de valorisatie naar buiten gebracht zullen worden.
- Er wordt aangegeven dat gegevens zullen geanonimiseerd worden, en dat bij gebruik van letterlijke citaten (website, onderzoeksrapport, artikel, …) of beeldmateriaal de respondenten opnieuw zullen gecontacteerd worden met de vraag naar goedkeuring.
- Er wordt aangegeven dat zij het onderzoeksrapport verkrijgen, en hierbij indien nodig uitleg kunnen vragen aan de onderzoekers of de verantwoordelijke.

De onderzoekers zelf zijn verantwoordelijk voor toestemming van de respondenten voor het publiek maken van tekst en beeldmateriaal.

STRATEGIE VOOR ANALYSE

Het geïntegreerd theoretisch referentiekader (gevoed vanuit de vier disciplines) vormt het analysekader voor de casestudies. In concreto wordt ook verder gewerkt aan de hand van het reeds opgemaakte analysekader in NVivo en zodoende aangevuld vanuit de verkenning van de praktijk op bestaande analyse van beleidsconcepten in beleidsdocumenten.

Wat de strategie van analyse betreft laten we ons inspireren door de manier van werken uit de **Learning History Method** (Kleiner & Roth, 1996). De Learning History Method helpt om het onderzoeksmateriaal uit de case systematisch terug te koppelen naar het onderzoeksveld. Dit kan in een rapportagevorm zoals hieronder beschreven, maar evengoed in een presentatie. Terugkoppeling gebeurt tijdens en na de uitwerking van de retrospectieve fase.

Een Learning History geeft een initiatief weer dat in recent verleden is genomen binnen een organisatie, in de woorden van mensen die erbij betrokken waren. Hoewel wij niet per definitie informatie meenemen over een door de organisatie genomen initiatief, biedt de manier van informatie verwerken zoals gedaan wordt in de LHM, mogelijkheden voor DieGem.

Voor DieGem is voornamelijk de manier waarop de grote hoeveelheid aan informatie geanalyseerd en teruggekoppeld wordt van belang. De analyse wordt binnen de LHM aangeduid als 'het distillatie proces' gezien er op een relevante manier iets 'gedistilleerd' dient te worden uit de veelheid aan informatie. Deze distillatie vindt zijn weerslag in een document met een welbepaalde opbouw.

Volgens de in de LHM voorgestelde stappen van het distillatieproces worden binnen de facetten verschillende **thema's** geïdentificeerd, welke op hun beurt verder kunnen opgedeeld worden in segmenten. Allereerst worden de belangrijkste gebeurtenissen en concepten geselecteerd die uit documenten, in de interviews en in de observaties en acties (voor de actiegerichte fase) naar voren zijn gekomen. Deze selectie kan waar mogelijk gemaakt worden door de onderzoeker in samenwerking met iemand uit de praktijk. De geselecteerde gebeurtenissen en concepten worden vervolgens verder gedefinieerd door ze te vergelijken tussen de verschillende bronnen. Tot slot worden relaties tussen topics in kaart gebracht en gebruikt om thematische segmenten te creëren.

Elk **segment** bestaat uit een korte inleiding van 1 tot 3 paragrafen waarin de context wordt geschetst. Na de inleiding volgen er twee kolommen.

- In de rechter kolom staan quotes en verhalen zoals die door de geïnterviewden verteld zijn of zoals ze in documenten geschreven staan. De quotes worden voorgelegd aan degene die ze heeft uitgesproken om te controleren of ze kloppen. De rechter kolom is enkel bedoeld voor narratieve informatie.
- De linker kolom wordt voornamelijk gebruikt door de onderzoeker. Zij of hij kan daarin onder andere vragen noteren, opmerkingen maken, uitleggen waarom een bepaalde quote is gekozen en implicaties van wat er gezegd is, beschrijven. De linker kolom geeft een manier om de quotes te interpreteren, erover te reflecteren en in context te plaatsen. De linker kolom kan ook gebruikt worden om commentaren weer te geven van geïnterviewden die op basis van de quotes in de rechter kolom iets willen toevoegen of onder de aandacht brengen. De tekst in de linker kolom is zo kort en bondig mogelijk.

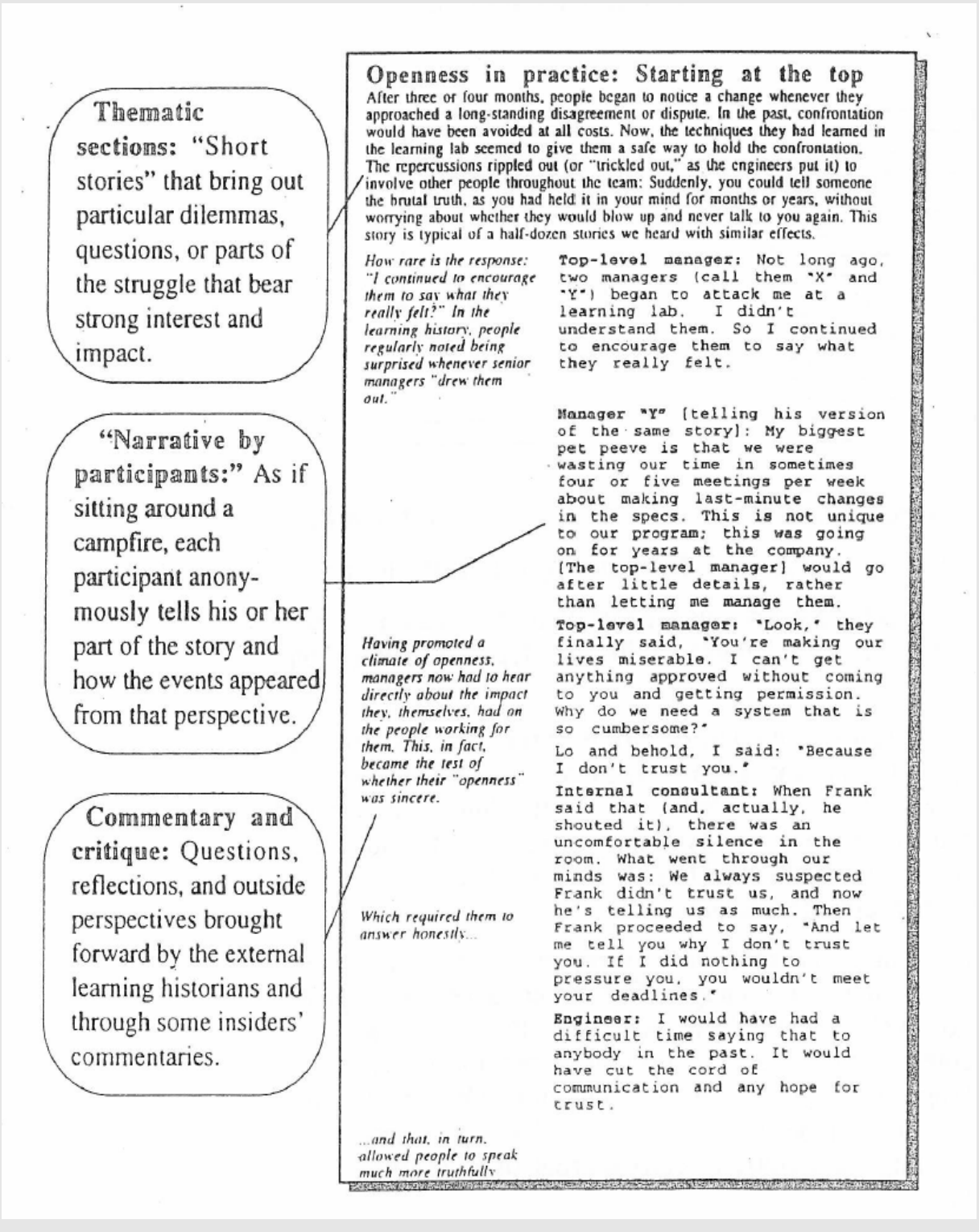
Werken met een document dat is opgebouwd volgens dit kolommen schema heeft een aantal voordelen. Het biedt de mogelijkheid om de informatie die is verzameld te ordenen, verwerken en rapporteren. Daarnaast kan het document worden besproken met de betrokkenen om feedback van hen te ontvangen, te reflecteren op de inhoud en eventuele aanpassingen te kunnen maken.

RAPPORTAGESCHEMA

De **praktijkendatabank** bestaat uit 9 schermen (zie afzonderlijk document)

Het **onderzoeksrapport** bevat maximaal 18.000 worden, eventueel geïllustreerd met beeldmateriaal (zie working paper D2.4.).

Voorbeeld segment

ONDERZOEKSDRAAIBOEK[2]

DEEL 1: VERKENNENDE FASE: EEN BEWEGING NAAR HET PROBLEEMVELD

SOCIALE CARTOGRAFIE ALS KADER

Een sociale cartografie van een praktijk (Ben Abdeljelil, 1999; Paulston, 1996; Perkins, 2004; Ruitenberg, 2007) kan bestaan uit een historische reconstructie van de *verschuivende probleemdefinities* en invullingen van begrippen als diversiteit en solidariteit, waarop deze praktijk is gebaseerd. Een constructie van een sociaal probleem is nodig opdat er kan geïntervenieerd worden. En omgekeerd zegt een interventie iets over de manier waarop een situatie geproblematiseerd wordt. Sociale probleemdefiniëringen zijn geen neutrale of objectieve vaststellingen, maar zitten ingebed in ruimere maatschappelijke discussies. Interventies van professionals en beleidslogica's bijv. komen tussen in situaties die als sociale problemen omschreven worden en hertalen die sociale problemen in een aanbod. Door deze tussenkomsten geven deze interventies en logica's voortdurend mee vorm aan de verhouding tussen individu en gemeenschap.
Een belangrijk kenmerk van een beweging naar het probleemveld toe is een historische reconstructie van de bestudeerde praktijk. De sociale cartografie wordt opgebouwd als een genealogische geschiedenis van de bestudeerde praktijk, of in de woorden van Popkewitz & Brennan, een "history of the present" (cf. Vandenbroeck, 2004). Dit betekent dat de geschiedenis niet opgevat wordt als een exhaustieve lineaire opsomming van historische feiten, geen geschiedenis omwille van de geschiedenis, maar als een noodzakelijke denkoefening om het heden te begrijpen vanuit het verleden. Vandenbroeck heeft het in die zin ook over de "niet noodzakelijke" geschiedenis: "Geschiedenis laat ons immers zien dat datgene wat is, niet steeds geweest is en dus dat datgene wat ons evident lijkt steeds geconstrueerd is door 'the confluence of encounters and chances, during the course of a precarious and fragile history' (Foucault, 1990). Daardoor leidt een historisch besef tot een beter begrip van de actualiteit" (Vandenbroeck, 2003, p.25).

Volgende elementen dienen aan bod te komen bij de opmaak van deze cartografie:

- ***Een analyse van de verschuivende probleemdefinities waarop de praktijk is gebaseerd.*** Bijvoorbeeld : welke probleemdefinities worden gehanteerd en welke is de relatie tussen gehanteerde probleemdefinities? Op welke wijze worden deze probleemdefinities en strategieën al dan niet gedeeld, of ter discussie gebracht binnen de organisatie en tussen de (potentiële) deelnemers? Welke insluitings- en uitsluitingsprocessen worden onderkend?

[2] Dit onderzoeksdraaiboek wordt geïllustreerd aan de hand van materiaal uit twee afgeronde onderzoeken, nl. "Verkenning Aalst – Rechteroever" (ARO; Van Steenberghe e.a., 2013) en "Gemeenschapsvorming in een veranderende stad" (GIS; De Visscher e.a., 2013).

- ***Een dynamische weergave van interpersoonlijke praktijken van solidariteit en betrokkenen (burgers)***:
  Bijvoorbeeld: wat houdt de praktijk van solidariteit in? Tussen wie ontstaat er solidariteit? Hoe en waarom? Op welke manier kunnen (kwalitatieve en kwantitatieve) profielgegevens verzameld worden over de deelnemers? Wat leert een analyse van deze gegevens? Zijn in dit alles verschuivingen te onderscheiden? …
- ***Een weergave van de (evolutie in) interventies van professionals***: Bijvoorbeeld: Welke soort interventies worden opgezet? Wat is de verhouding tussen beroepskrachten en vrijwilligers? Op welke manier werkt de professionele praktijk aan (inter)professionalisering, met beroepskrachten en vrijwilligers?
- ***Een weergave van (evoluerende) beleidslogica's*:** Bijvoorbeeld: Op welke manier wordt in de praktijk omgegaan met decretale en lokale regelgevingen? Hoe treft deze burgers, dan wel professionals? Zijn hierin verschuivingen te onderscheiden? …

De operationalisering voor de onderzoeksvragen voor de retrospectieve fase gebeurt in twee fasen : ten eerste worden **operationaliseringen** uitgewerkt van "plaats", "burgeschap" en "leren". Ten tweede worden **conceptuele vragen** per facet uit de sociale cartografie uitgewerkt (gesteund op operationaliseringen van het theoretisch kader). Het is aangewezen dat onderzoekers voor interviews en observaties op basis van deze operationaliseringen en conceptuele vragen **concrete richtvragen of een concreet observatieschema** uit te werken.

De elementen uit de sociale cartografie worden opnieuw ingedeeld in facetten die meer aansluiten bij de onderzoeksvragen van DieGem en het gehanteerde concept praktijk.

FACETTEN CONCEPTUEEL

FACET 1: ANALYSE VAN DE VERSCHUIVENDE PROBLEEMDEFINITIES

Het eerste facet in de sociale cartografie bestaat uit een analyse van de (verschuivende) probleemdefinities die door de bestudeerde praktijk worden gehanteerd. Concrete praktijken ontstaan immers naar aanleiding van specifieke, als onwenselijk benoemde situaties en dragen door hun eigen handelen en tussenkomen bij tot het (her)benoemen van sociale problemen. De Graaf en Wolters (2005) wijzen op de centrale positie die het **proces van sociale probleemconstructie** inneemt in de samenleving en duiden daarbij op het verschil tussen een sociaal probleem en een geconstrueerd sociaal probleem. Een geconstrueerd sociaal probleem is- in tegenstelling tot een sociaal probleem - vatbaar voor sociale interventie en actie.
Meer specifiek onderscheiden zij vier voorwaarden om van een geconstrueerd sociaal probleem te kunnen spreken. Ten eerste moet het fenomeen zelf een duidelijk **sociale oorsprong** hebben. Ten tweede moet minstens een deel van de samenleving of een segment van de bevolking zich **bewust** zijn van de

omstandigheden. Bij een professionele interventie gaat het om een vorm van collectief bewust zijn, bij interpersoonlijke solidariteitspraktijken kan het om een vorm van bewustzijn van individuen gaan. Hierin spelen diverse maatschappelijke actoren zoals wetenschappers, media, politici, ambtenaren, welzijnswerkers, enzovoort een cruciale rol. Veel sociale problemen blijven maatschappelijk onzichtbaar omdat ze niet worden opgemerkt door deze gatekeepers of op een andere manier worden gedefinieerd dan de manier waarop de probleemdragers hun situatie definiëren. Het derde criterium is de beoordeling van deze waargenomen omstandigheden als **onwenselijk** door deze maatschappelijke actoren. Hierin schuilt een tweede filter op de maatschappelijke zichtbaarheid van sociale problemen. Uiteenlopende waarden, ideologieën, opvattingen over de mens en de maatschappij maken dat één en dezelfde kwestie meestal aanleiding geeft tot verschillende vaak tegenstrijdige probleemdefinities. Het ecologisch bewustzijn bijvoorbeeld ontstond pas toen de milieuvervuiling al immense proporties had aangenomen (Desmet, 2008). Ten vierde moet de overtuiging leven of groeien dat de feitelijke situatie door menselijk ingrijpen (door sociaal handelen) **voor verandering vatbaar** is. De wijze van probleemdefiniëring bepaalt in grote mate de mogelijke veranderingsstrategieën. Indien armoede bijvoorbeeld eenzijdig gedefinieerd wordt als een probleem van laaggeschooldheid, dan kan armoedebestrijding bijna uitsluitend bestaan uit bijscholingsinitiatieven.
Maatschappelijke instituties (zoals het onderwijs, welzijnswerk, de maatschappelijke dienstverlening, enz.) in het algemeen en concrete organisaties in het bijzonder komen bijgevolg niet neutraal tussen in probleemsituaties, maar leveren al dan niet bewust een centrale bijdrage tot het proces van het benoemen van en ingrijpen in sociale probleemsituaties (Desmet, 2008).
Om tot een de analyse van de gehanteerde probleemdefinities van de bestudeerde praktijk te komen, zijn elk van de vernoemde bronnen van belang. Probleemanalyses en –definities zullen door organisaties worden beschreven in externe communicatie naar subsidieverstrekkers, met name in subsidieaanvragen of meerjarenplannen. Vaak is de probleemdefinitie –en de manier waarop deze tot stand is gekomen- ondergebracht in een eigen hoofdstuk; soms zit deze ook minstens deels verwerkt in de inleiding van dergelijke documenten.

Omdat organisaties nood hebben aan een gedeelde probleemdefinitie om collectief te kunnen handelen, zullen binnen deze organisaties ook expliciete formuleringen gedeeld worden tussen de professionals onderling door middel van interne visiedocumenten, missiestatements, terreinanalyses, enz. Bij deze documenten is de probleemdefiniëring vaak minder sterk afgebakend als in externe subsidiedossiers en zal doorheen het hele document moeten worden gereconstrueerd.

Ook in documenten die de maatschappelijke context in beeld brengen zal vaak ingegaan worden op probleemanalyses (bv. in de media, in visiedocumenten van beleidsmakers,…), zoals die gedeeld worden door een breder publiek dan de organisatie alleen. Een uitgebreide krantenanalyse zal binnen het tijdsbestek van een case-study niet kunnen; wellicht is het wel mogelijk om bij in de tijd afgebakende projecten via gerichte zoektermen te kijken hoe dit specifieke project wordt voorgesteld in de media en in beleidsdocumenten waarnaar in de aan de organisatie eigen documenten (subsidieaanvragen, visiedocumenten,…) wordt verwezen. Deze stap moet met andere woorden logisch volgen op de eerste stap.

Daarnaast kunnen minder uitgesproken probleemanalyses bestaan in de hoofden van professionals (eerste lijn zowel als coördinatoren) en in de hoofden van betrokken burgers. Het is belangrijk na te gaan op welke wijze deze probleemanalyses al dan niet stroken en hebben bijgedragen tot de formele probleemdefinitie van de interventie. Deze krijgen vorm in concrete belevingen en stroken ook niet noodzakelijk altijd met elkaar; het is daarom van belang om in de steekproef van professionals en sleutelfiguren voldoende diversiteit te voorzien, in de eerste plaats op het vlak van ervaringen met de praktijk (moment van betrokkenheid, rol,…) en verder ook hun positie en rol in de praktijk. . Het is belangrijk dat deze interviews plaatsvinden na een uitgebreide documentanalyse zodat de onderzoeker al een relatief duidelijk beeld heeft van de in de organisatie gedragen probleemdefinitie; in de interviews kan dan de mate van gedragenheid worden afgetoetst en dieper ingegaan worden op de persoonlijke beleving en historische achtergrond van de probleemdefinitie.

De hierna opgestelde richtinggevende vragen en thema's kunnen de concrete voorbereiding van bijvoorbeeld een documentanalyse, interviewleidraad en participerende observatie sturen en inspireren. Het is van belang om telkens oog te hebben voor de interpersoonlijke praktijk, de interventie van professionals, en de beleidslogica's als achtergrond waartegen de praktijk doorheen de tijd vorm en inhoud kreeg.

Het gaat om het detecteren van de historiek van de praktijk en de achterliggende probleemdefinitie. Deze zal echter niet altijd even duidelijk worden verwoord in de documentanalyse en dit onderdeel van de analyse zal later moeten aangevuld worden met gegevens uit de interviews en/of participerende observatie. De verzamelde documenten kunnen ons soms ook iets vertellen over de procedures of logica's van onderlinge communicatie die aan de basis liggen van de probleemdefinitie en de praktijk. Vaak echter blijven deze procedures impliciet en zullen ze op basis van interviews moeten worden blootgelegd

Conceptuele vragen in de analyse van de gehanteerde probleemdefinities zijn :

- Hoe is de praktijk tot stand gekomen? Welke beweegredenen domineerden in de ontstaansgeschiedenis? Hoe verwoorden initiatiefnemers en andere betrokkenen hun motivatie om de praktijk op te starten? Is de motivatie in de loop van de tijd veranderd?
- In welke betekenis worden begrippen als solidariteit, sociale cohesie, evenredige deelname, gelijke kansen, warme samenleving, sociale inclusie, … gebruikt?
- In hoeverre is culturele diversiteit onderdeel van de probleemdefinitie? Welke positie neemt men hier tegenover in?
- Welke plaats nemen structuren, sociale relaties en machtsverhoudingen in in de probleemdefinitie? Problematiseert men de toegang tot structuren of de structuren als dusdanig?
- Hebben er verschuivingen in de probleemdefinities plaatsgevonden onder invloed van een gewijzigde sociaal-ruimtelijke context? (wijzigingen in demografie, diversiteit, gebouwde ruimte, economische ontwikkelingen, …)
    - Welke sociaal-politieke veranderingen zijn van grote invloed geweest op de verschuivende probleemdefinities in de bestudeerde praktijk (nieuwe politieke beleidskeuzes, maatschappelijke ontwikkelingen, publiek debat, …)

- Wat is de invloed geweest van een eventuele toename van culturele diversiteit op de probleemdefinities
- Op welke wijze hebben de gegeven en gewijzigde beoordelingskaders voor verschuivingen in probleemdefinities gezorgd?

– Op welke wijze wordt een gedeelde visie op probleemdefinitie en te hanteren praktijk tot stand gebracht? Op welke wijze worden deze probleemdefinities en strategieën al dan niet ter discussie gebracht binnen de organisatie en in relatie tot de (potentiële) betrokkenen?

BRONNEN en SPANNINGSVELDEN

– Gaat de praktijk over het erkennen en respecteren van culturele verschillen? Of zet ze impliciet in op economische herverdeling? (economisch/cultureel)

– Beklemtoont men het belang van een gezamenlijke cultuur, van gedeelde normen en waarden? Over welke normen en waarden gaat het dan? Wat zijn de basiskarakteristieken van die cultuur (normen en waarden als tweede bron van solidariteit)

– Gaat de praktijk over het stimuleren of zoeken naar een aantal basisprincipes van het samenleven? Zo ja, over welke principes gaat het dan? Zo nee, op welke punten zoekt men zo'n overeenstemming juist helemaal niet? (spanningsveld tussen consensus/conflict)

– Wordt ervoor geijverd om deel te worden van een bepaalde bestaande orde? Of pleit men juist voor een transformatie van bestaande structuren, sociale relaties en machtsverhoudingen? (spanningsveld affirmatie-transformatie of integratie-disruptie)

– Voert men een gedeelde strijd voor meer macht? En is die strijd gebaseerd op de klasse-positie? Of ziet men een andere basis voor hun collectieve actie? (strijd als derde bron van solidariteit)

– Zet de praktijk in op ontmoeting als basis van de solidariteit? Tussen welke personen? Wat gebeurt er precies tijdens die ontmoeting? (ontmoeting als vierde bron van solidariteit)

BURGERSCHAP

– Welke visie(s) op burgerschap zijn aanwezig in deze praktijk, liggen ten gronde aan de probleemdefiniëringen?

LEREN

– Werden er, bij het opzetten van de praktijk, bepaalde leerdoelen geformuleerd op het niveau van de deelnemers (bvb verwerven van bepaalde kennis, vaardigheden, competenties, het leren omgaan met diversiteit…)? Welke? Waarom wel/niet? In welke mate speelde het creëren van leermogelijkheden een rol in het opstarten van de praktijk? Is de praktijk expliciet opgezet om deze leermogelijkheden te creëren? Zijn deze vooropgezette leerdoelen gedeeld door 1ste lijnwerkers zowel als burgers uit de doelgroep?

– Welke visie(s) op gemeenschap zijn aanwezig in deze praktijk, liggen ten gronde aan de probleemdefiniëringen? Specifieker: Leidt de praktijk tot een bepaalde vorm van gemeenschap? Is dit een gemeenschap waarin een gemeenschappelijke discours, waarden en normen centraal staan? Is het een gemeenschap van mensen die strijden tegen een bepaald onrecht en voor meer gelijkheid? Is het een gemeenschap bestaande uit mensen met verschillende overtuigingen, ervaringen… bijeengebracht door gedeelde belangen, dingen die ze delen ('shared interests', Dewey) of net door verdeelde belangen, dingen die hen onderling verdelen ('divisive matters of concern', Latour & Marres)?

– Welke visie(s) op sociaal leren zitten ingebed in de probleemdefinitie?

Voorbeeld analyse verschuivende probleemdefinities in ARO

Het onderzoek in Aalst-Rechteroever startte met een verkennend bronnenonderzoek, met als bedoeling een zicht op Aalst rechteroever gisteren, vandaag en morgen te ontwikkelen. Daartoe werden historische studies over de stad doorgenomen, zowel uitgegeven als grijze literatuur. Dit leidde tot een kijk op het ontstaan van de stad en de wijk vanuit de verschillende urbanisatiegolven die de vorm en kleur bepaalden van de wijk. Daarnaast werd een verkennend overzicht van bestaande sociale en culturele praktijken opgemaakt die in en/of voor rechteroever actief zijn. We verwerkten deze gegevens in een sociale kaart die een dynamisch werkinstrument vormde doorheen volgende werkpakketten. De sociale kaart gaf immers niet alleen een overzicht van het aanbod (sociaal-culturele organisaties en praktijken), maar er werden ook probleemdefiniëringen in kaart gebracht en aan elkaar gespiegeld. Op deze manier werd de sociale kaart het startpunt voor de verkennende gesprekken met praktijkwerkers, beleidsmakers en bewoners, voor de buurtterugkoppeling, en voor de focusgroepgesprekken.

Voorbeeld analyse verschuivende probleemdefinities in GIS

In het GIS-project hebben we in de geschiedenis gegraven om meer inzicht te krijgen in een aantal ervaren verschilpunten tussen beide bestudeerde praktijken (buurtwerk en opbouwwerk) met betrekking tot doelgroep, probleemdefinitie en aanpak. Deze historisch-maatschappelijke constructie beperkte zich niet tot de organisaties Samenlevingsopbouw Gent en Dienst Buurtwerk (via interviews met sleutelfiguren Gent), maar verkende evenzeer (via interviews met sleutelfiguren Vlaanderen/Brussel) de verwante geschiedenis van buurtwerk en opbouwwerk in Vlaanderen (en de geleidelijke differentiatie die mee de actuele verschillen tussen beide organisaties in Ledeberg vandaag helpt verklaren), én de koppeling van deze ontwikkelingen aan een analyse van de sociaal-ruimtelijke genealogie van Ledeberg in relatie tot Gent als context waarbinnen deze concrete praktijken zich hebben ontwikkeld (via bronnenonderzoek). Op deze manier buurtwerk en samenlevingsopbouw als concrete praktijk verbinden met stedelijk beleid, en welke perspectieven hierin worden geopend en gesloten in de manier waarop deze verbinding wordt gemaakt.

FACET 2: WEERGAVE INTERPERSOONLIJKE PRAKTIJKEN EN BETROKKENEN (BURGERS)

Bij een tweede facet van de sociale cartografie wordt de groep burgers in kaart gebracht die betrokken zijn op en in de praktijk. We hebben hierbij zowel oog voor de interpersoonlijke praktijken tussen burgers die bestaan in en rond een praktijk als voor de zogenaamde doelgroep of deelnemersgroep van burgers die onderwerp vormt van een professionele interventie. Een zicht krijgen op de groep betrokkenen doen we door deze gegevens bij voorkeur *in interactie met* die praktijk te verzamelen en te analyseren. Dit soort dataverzameling moet immers niet gepercipieerd worden als evaluatieonderzoek, wel als een beter inzicht verwerven in de processen die tussen burgers plaatsvinden binnen de praktijk.

We verkennen de betekenissen van een praktijk, rekening houdend met de historische gelaagdheid (bvb. hoe zijn deze identiteiten en betekenissen historisch geconstrueerd) en de ruimtelijke inbedding van de praktijk.
We bekijken de groep betrokkenen in relatie tot vergelijkbare groepen of werkgebieden (cf. afstemmingsvraag), maar bevragen ook de toegankelijkheid (in- en uitsluitingsmechanismen) van de praktijk (cf. confrontatie beoogd – reëel bereik).

Dit facet is vaak al moeilijker in documenten te detecteren; de diepgang van de beschrijving zal ook vaak beperkter zijn dan bij de probleemdefinitie en erg afhangen van de voorhanden zijnde documenten. Documenten naar externe subsidieverstrekkers (subsidieaanvragen, resultatenrapporteringen) zullen vaak wel gegevens bevatten over de beoogde en/of bereikte doelgroep, alsook een beschrijving van de praktijk, maar deze beschrijvingen hebben vaak een beperkte diepgang: de bereikte en beoogde doelgroep wordt slechts beschreven in een beperkt aantal, vaak essentialiserende dimensies (bv. geslacht, nationaliteit, biologische leeftijd,…); de praktijk wordt vaak eveneens erg kwantitatief en eendimensionaal beschreven (bv. '10 buurtfeesten georganiseerd'). Dergelijke beschrijvingen bieden weinig inzicht in de eigenlijke dynamiek van een praktijk, in de werking van in- en uitsluitingsmechanismen maar kunnen wel van nut zijn als aanknopingspunt voor de interviews met sleutelrespondenten en moeten daarom ook worden verzameld vooraleer de interviews beginnen. Onderzoeksvraag 2 peilt naar de rol van plaats en ruimtelijkheid op de inhoud en selectiviteit van de praktijk.

Conceptuele vragen zijn:

- Is er een onderscheid tussen de beoogde groep deelnemers, en de bereikte groep ? Welke groep mensen wordt beoogd en wie wordt er uiteindelijk bereikt?

- Wordt de praktijk in eerste instantie gedragen door een groep? Of is het eerder een gevolg van keuzes van individuen?

BRONNEN en SPANNINGSVELDEN

- Hoe wordt toegang gereguleerd binnen de praktijk? Hoe wordt er over toegang onderhandeld? Worden bepaalde mensen doelbewust uitgesloten van de praktijk? Op welke gronden? (consensus vs conflict) Wie beslist hierover? Welke insluitings- en uitsluitingsprocessen kunnen worden herkend?

- Spreekt men vanuit een gevoel van wederzijdse afhankelijkheid? Op welk vlak situeert men de interdependentie dan? (interdependentie als eerste bron van solidariteit)

- Werd er destijds/wordt er nu dwang uitgeoefend om de praktijk in kwestie op te zetten? Of was die het gevolg van een spontane, vrijwillige handeling? (spanningsveld verplicht/vrijwillig)

PLAATS

- Op welke wijze is de omgeving (bvb wijk) van de praktijk veranderd en welke invloed heeft dit gehad op de interpersoonlijke praktijken?

- Op welke wijze is de verankering met en de inbedding in de omgeving van de praktijk ontstaan en geëvolueerd?

- Toegankelijkheid van plaats (ipv alleen maar de groep: territorialiteit als regulatiemechanisme/ontmoeting als solidariteitsvoorwaarde. Voor wie is deze plaats toegankelijk? Is iedereen er welkom? Of zijn er bepaalde regels die maken dat de toegankelijkheid beperkt wordt tot een beperkt publiek? Wie stelt die toegangsregels op? Aan welke regels zijn de gebruikers van deze plaats gebonden? Welke strijd is hier ooit voor gevoerd? (territorial politics of place)

- Zijn mensen fysiek aanwezig op dezelfde plaats? Of vindt er effectief een interactie plaats? In hoeverre heeft lokale, gedwongen nabijheid mee aanleiding gevormd tot of vorm gegeven aan de interpersoonlijke praktijken? (geographies of encounter & ontmoeting als bron van solidariteit).

- Welke vormen van sociale controle treffen we op deze plaats aan? Hoe beïnvloeden ze de regulatie van de praktijk?

- Welke emoties verbinden mensen met deze plaats? Welke individuele en/of collectieve herinneringen zijn verbonden met deze plaats? Welke identiteit heeft deze plaats naar de buitenwereld toe? Wat betekent ze voor de insiders? Welke normen en waarden zitten impliciet in deze plaatsidentiteit verweven? (place identity, place attachment, sense of place –normen en waarden als bron van solidariteit)

- Welke narratieven over en perspectieven op deze plaats bestaan er? Hoe is de dominante identiteit dan tot stand gekomen? Welke plaatskenmerken krijgen daarbij prioriteit? Welke elementen worden dan weer over het hoofd gezien? Welke conflicten hebben er gespeeld om die identiteit tot stand te brengen? Wordt een bepaalde plaats-identiteit ingezet voor de reproductie van de dominante structuren in de maatschappij? Of biedt een andere plaats-identiteit juist een voedingsbodem voor het verzet daartegen? (politics of place making – strijd als bron van solidariteit)

- Hoe staat deze plaats in verbinding met andere plaatsen? Welke stromen van personen, goederen en informatie bepalen de realiteit van deze plaats? In welke netwerken zit het ingebed? Welke connecties met andere plaatsen zijn van tel? Hoe bepalen deze netwerken de identiteit van de plaats? (relational politics of place & interdependentie als bron van solidariteit).

- Hoe evolueerde de “schaal” van deze praktijk? Hoe worden connecties gemaakt met andere schalen, via welke knooppunten/gatekeepers verloopt deze interactie?

- Welke (kwalitatieve en kwantitatieve) profielgegevens worden verzameld over de betrokkenen? Wat leert een analyse van deze gegevens? Richt de praktijk zich op een ruim publiek of op specifieke groepen?

- Betreft het een homogene groep van mensen of zijn er belangrijke verschillen tussen de deelnemers? (homogeniteit-heterogeniteit)

- Welke verschuivingen zijn er te onderscheiden in de samenstelling van de groep betrokkenen doorheen de tijd? Waaraan zijn deze verschuivingen gelegen?

- Zou potentieel iedereen bij deze praktijk betrokken kunnen worden? Of beoogt men mensen met bepaalde kenmerken? Welke kenmerken zijn dat dan? (particularisme vs universalisme)

- Wat is de ruimtelijke spreiding/vertegenwoordiging van de mensen die betrokken zijn bij de praktijk? Blijft de praktijk in kwestie beperkt tot een kleine ruimtelijke schaal? Of reiken de gevolgen ervan over een grote afstand? Is de groep betrokkenen geografisch geconcentreerd of juist uitgestrekt over de ruimte?(afstand vs nabijheid). (1ste lijnswerkers, sleutelfiguren burgers)

- In hoeverre is het profiel van de groep deelnemers een afspiegeling van de omgeving (bvb de verhouding tussen diversiteit schoolpopulatie en diversiteit in wijk/stad), en wat is de visie daarop, hoe wordt daar mee omgegaan? (1ste lijnswerkers, sleutelfiguren burgers)

- Welke mensen komen er samen op deze plaats? Hoe vaak komen zij hier samen?

BURGERSCHAP

- Blijft de (aard van de) praktijk waarvan sprake beperkt tot een verbintenis tussen verschillende (groepen van) individuen? Of uit die emotionele verbintenis zich ook in een feitelijke handeling? (aspect caring for/caring about in status/praktijk)

- Wat zijn de voorwaarden om deel te kunnen nemen in de praktijk van solidariteit? Welke status of praktijk (soort handelen) dienen betrokkenen te hebben of te vertonen (acts of citizenship).

-

LEREN

- Welke soort leerproces wordt er bij de deelnemers aan de praktijk in gang gezet? Welke leermogelijkheden dienen zich aan? Welke leermogelijkheden ervaren zij?

- In hoeverre heeft 'diversiteit' hierin een rol? Is kennis over/ kennismaking met/omgaan met/… diversiteit een leerdoel, leermogelijkheid, onderdeel van het leerproces… ?

- Welke gevolgen heeft het deelnemen aan de praktijk voor het bredere, dagelijks leven van de deelnemers

Voorbeeld uit GIS

Als onderdeel van de verkennende fase werden de deelnemerslijsten van een aantal concrete projecten van Samenlevingsopbouw Gent en Buurtwerk in Ledeberg opgevraagd. De woonplaats van de deelnemers werd door de onderzoekers uitgetekend op kaart. Deze kaartjes werden gebruikt as als basis voor gesprek de praktijkwerkers over visie op beoogde en bereikte doelgroep. Op deze manier kwamen verschillen naar boven tussen het bereik van buurtwerkpraktijken en praktijken van samenlevingsopbouw. Deze verschillen werden opnieuw besproken en verbonden met de ruimere historisch-maatschappelijke analyse van de betrokken praktijken. Buurtwerkers en opbouwwerkers werden zich bewust van de vaststelling dat de eigen ruimtelijke invulling van de praktijk een ander bereik en mogelijks ook blinde vlekken creëert.

FACET 3: WEERGAVE VAN (EVOLUTIES IN) INTERVENTIES VAN PROFESSIONALS

Dit facet van de sociale cartografie betreft een historische reconstructie van (de evolutie van) interventies van professionals (beroepskrachten en vrijwilligers), evoluties in professionalisering en in eventuele institutionalisering van de praktijk. Belangrijk hierbij is om niet uit te gaan van een stabiele relatie, maar specifieke aandacht te hebben voor veranderingen en evolutie.

Evoluties in de interventies van professionals kunnen worden achterhaald door het spoor aan documenten die een interventie gedurende haar evolutie achterlaat te verzamelen en de verschillen in definities en beschrijvingen tussen documenten te analyseren. Dit kan enerzijds gebeuren door documenten en daarin opgenomen formuleringen op een tijdslijn uit te zetten; anderzijds kan men deze tijdslijn ook combineren met een hiërarchische analyse waarbij men nagaat op welke wijze documenten die beschrijvingen bevatten van de praktijk zelf (bv. interne projectbeschrijvingen, mailings aan collega's,…), verschillen van documenten die verder van de praktijk staan en eerder overkoepelende visies of probleemdefinities hanteren (meerjarenplanning, subsidieaanvraag,…). Zo kan men onderzoeken hoe doelverschuivingen plaats vinden wanneer ideeën worden geconfronteerd met de realiteit.

Bij de interventies van professionals is het belangrijk om ook de beoogde leerprocessen en de gebruikte leermethodieken te bestuderen.

Om deze vaststellingen te begrijpen en verklaren dient hier echter dieper op in worden gegaan door middel van interviews met sleutelfiguren, in de eerste plaats professionals met coördinerende functie of eerstelijnswerkers.

Conceptuele vragen in de weergave van de (evolutie in) interventies van professionals zijn:

- Welke verschillende gedaantes van interventies kunnen worden onderscheiden (initiëren, ondersteunen, faciliteren…). Welke is de rol van de professional (beroepskrachten en vrijwilligers) hierbij ?
- Hoe verhouden de interventies zich tot de achterliggende probleemdefinities? Wordt de interventie gezien als de oplossing voor een omschreven probleem?
- Wat is de verhouding tot wat men denkt dat men doet (vertogen) en wat men werkelijk doet (praktijken)?
- Hoe ziet het netwerk van de praktijk eruit (bvb samenwerkingsverbanden met andere organisaties en initiatieven)? Op wiens initiatief en om welke redenen ontstonden er samenwerkingsverbanden?

De verhouding tot andere (ook niet geïnstitutionaliseerde) praktijken

- Welke vorm had de praktijk voor de professionalisering en institutionalisering? Hoe is dit geëvolueerd?
- Wat is de verhouding tussen bottom-up en top-down initiatieven?
- Of en hoe worden/werden interpersoonlijke praktijken van onderuit gecapteerd door maatschappelijke instituties of overheden?
- Wat is de verhouding tussen de professionals (beroepskrachten en vrijwilligers) en betrokkenen? Hoe wordt samengewerkt? Op welke vlakken is er sprake van een bepaalde hiërarchie, hoe liggen de machtsverhoudingen? Hoe verhouden de beroepskrachten zich tot de vrijwilligers en vice versa?
- Hoe verhouden de professionals zich tot aan de interventie verbonden interpersoonlijke praktijken van burgers? Op welke van deze interpersoonlijke praktijken intervenieert men als professional, op welke gronden? Welke interpersoonlijke praktijken laat men als professional ongemoeid, en op welke gronden? Hoe is dit geëvolueerd? Hoe zijn praktijken geëvolueerd van een verhoudingslogica (d.i. een formele praktijk die zich verhoudt tot alles wat errond zit en meer informeel is) naar een aanbodslogica?
- Hoe is de (inhoudelijke, ruimtelijke, organisatorische, …) aansluiting van de interventies bij fysiek nabije praktijken (gegroeid)?
- Op welke wijze is de verankering met en de inbedding in de omgeving van de praktijk ontstaan en geëvolueerd? Welke rol hebben de professionals hierin opgenomen?

PLAATS

- Welke rol speelt en speelde “plaats” voor de professionals die daarin interventies opzetten?
- Hoe wordt een bepaald werkgebied, schaal, territorium afgebakend? Welke ruimtelijke afbakeningen worden gehanteerd, en op basis van welke gronden?
- Van welke aard is de fysieke locatie van de praktijk? Hoe is de aansluiting op publieke ruimte? Was er in het verleden een eventuele verhuis van de organisatie en wat heeft dit betekend? Hoe is deze plaats begrensd? Op welke schaal gebeurt dat?

- Op welke wijze is de omgeving (bvb wijk) van de praktijk veranderd en welke invloed heeft dit gehad op de professionele interventies?

LEREN

- Welk type leren vindt plaats? Welke vormen van (formeel/nonformeel/informeel) leren vinden we terug in deze praktijken?

- Welke leerprocessen worden beoogd? Welk type leren wil men stimuleren?

- Betreft het het eigenmaken van bepaalde vooropgestelde kennis, vaardigheden, competenties om bvb een bepaald probleem aan te pakken (learning as acquisition)? Gaat het om leren om deel te worden van een bepaalde gemeenschap, inclusief het aanpassing aan de normen, waarden en discours van deze gemeenschap (learning as participation)? Of is het eerder een proces waarin mensen leren te 'antwoorden op', om te gaan met, … verschillen, ambivalenties, het onbekende, … (learning as a response)?

- Waartoe moet het leren leiden? Leidt leren tot verspreiding van bestaande kennis en vaardigheden? Tot integratie in een bepaalde gemeenschap/geheel? Tot iets nieuws, innovatiefs?

- Positionering op de as "samenwerking": beogen de leerprocessen gezamenlijke doelstellingen en handelen enerzijds, of zijn ze gericht op het bevorderen van participatie en zelforganisatie van elk individu anderzijds ?

- Positionering op de as "reflectie" : sluiten de leerprocessen aan bij emotionele argumenten enerzijds, of gaat het om reflectie over bredere maatschappelijke contexten anderzijds ?

- Positionering op de as "actie": gaat het in de leerprocessen om het erkennen en interpreteren van een nood enerzijds, of om het stimuleren en verhogen van de aanwezige competenties anderzijs ?

- Positionering op de as "communicatie": gaat het in de leerprocessen om het bepalen van een eigen identiteit en positie enerzijds, of om het uitgedaagd worden door andere standpunten anderzijds.

- Op welke manier zijn deze leermomenten gekoppeld aan de praktijken waarin het zit ingebed (cfr. onderzoeksvraag 3), de plaats waar het zich voordoet (cfr. onderzoeksvraag 2) en de interventies van professionals (onderzoeksvraag 5).

- Aan welk soort gemeenschap wordt er door de professional gebouwd? Welke pedagogiek wordt er ingezet om de beoogde gemeenschap te realiseren? Komt dat overeen met een "citizenship education", een "social education" of een educatie met een "concern for the publicness of community"?
- Wat is de verhouding tussen de interventie en de beoogde en bereikte leerprocessen? In welke mate komen de doelstellingen van professionals terug in de leerprocessen (van onderzoeksvraag 4). In welke mate leidt de interventie van de professional hierin inderdaad tot nieuwe vormen van solidariteit, burgerschap en gemeenschap? Hoe hangt het succes van de interventie samen met de inzet op plaats?

FACET 4: WEERGAVE VAN (EVOLUERENDE) BELEIDSLOGICA'S

Praktijken krijgen vorm in een bepaalde sociaal-politieke en beleidsmatige context. In dit facet van de sociale cartografie onderzoeken we hoe praktijken gesitueerd en gepositioneerd zijn in beleidslogica's. We brengen daarbij zowel interne beleidslogica's (organisatiebeleid, gemaakte strategische keuzes, …) als

externe beleidslogica's (beleidskaders op verschillende niveaus, zoals o.m. lokaal, regionaal, Vlaams, federaal, internationaal) in beeld. Meer nog, het zijn net de verhoudingen tussen de interne en externe beleidslogica's, en de spanning die dit oplevert voor interventies en interpersoonlijke praktijken, die de specifieke focus vormen van dit onderzoeksfacet. We bestuderen met name de manier waarop in de praktijk omgegaan wordt met evoluerende beleidskaders en –keuzes. Er wordt ook aandacht besteed aan beoordelingskaders, die gezien worden als een specifiek onderdeel van beleidslogica's.

In de analyse wordt voortgebouwd op de analyse van beleidsconcepten. Vanuit elke case wordt er een aanvulling gemaakt binnen het kader dat reeds werd opgemaakt in NViVo (cf. "cross-tabulatie analyse beleidsdocumenten" door Pascal en Bart). Hiervoor worden vooral interviews gebruikt, maar de analyse kan ook verder worden aangevuld met materiaal dat tijdens het onderzoek wordt gevonden in aanvullende documenten.

Conceptuele vragen in de weergave van de (evoluerende) beleidslogica's zijn:

Ten eerste: in kaart brengen welke beleidslogica's er in de documenten institutioneel of discursief worden verbonden aan de praktijk en/of interventie:

- Van welke instanties worden eventuele subsidies ontvangen? Op welke schalen (lokaal, Vlaams, federaal, Europees, …) situeren deze beleidskaders zich ?
- Welke beleidslogica's van subsidierende overheden of instanties hebben belangrijke gevolgen voor de praktijk? Welke invloed hebben deze op het gevoerde discours? Waar ontstaan spanningen?
- Ten aanzien van welke beleidsniveau's dient de praktijk verantwoording af te leggen, door welk instanties wordt de praktijk beoordeeld? Hoe wordt hiermee omgegaan? Welke positie neemt de praktijk hierin in? Neemt de praktijk een unieke positie in, of heeft men hierin partners/medestanders?
- Welke plaats nemen de concepten solidariteit, diversiteit en gemeenschap in het beleidsdiscours, en hoe worden ze ingevuld? Wat met verwante concepten als discriminatie, emancipatie, gelijke kansen, gelijkheid, inburgering, inclusie, integratie, ontmoeting, participatie, rechten, sociaal kapitaal, sociale cohesie, verantwoordelijkheid, vertrouwen, … ?
- Hoe verhouden en interageren verschillende beleidslogica's met elkaar? Welke is de impact van deze interactie op de praktijk?

Ten tweede : de beoordelingskaders die door het beleid worden gehanteerd.

- Welke beoordelingskaders worden gehanteerd door het beleid dat in de vorige stap als relevant werd geidentificeerd? Op welke schalen (lokaal, Vlaams, federaal, Europees, …) situeren deze beoordelingskaders zich ?
- Hoe verhouden interne en externe beoordelingskaders zicht tot elkaar? Hoe verhouden verschillende voor de praktijk relevante externe beoordelingskaders tot elkaar?
- Wat zijn vormen van beoordeling waarmee men te maken heeft? Wie beoordeelt? Hoe verloopt die beoordeling? Op basis van welke gegevens wordt er beoordeeld?
- Welke vormen van evaluatie, beoordeling, feedback (formeel en informeel) komen aan bod binnen de praktijk zelf.
- Welke partners, externe actoren evalueren en beoordelen de praktijk (formeel en informeel).

- Zijn er belangrijke veranderingen geweest in de wijze waarop de praktijk beoordeeld wordt doorheen de tijd?
- Welke mogelijkheden, beperkingen gaan uit van de geldende beoordelingslogica voor de praktijk?
- Welke finaliteit kennen de beoordelingskaders, waarom worden ze ingezet? (oordelen, verbeteren, kennis ontwikkelen, sociaal leren, beoordeling als essentieel onderdeel van de praktijk, betrokkenheid - participatie – eigenaarschap bevorderen,…)?
- Op basis van welke gegevens wordt er beoordeeld? Hoe kunnen de beoordelingskaders gesitueerd worden in de drie sferen: controlesfeer, invloedssfeer en interessesfeer?
- Van welke verhoudingen (opwaarts, neerwaarts, collectief, wederkerig is er sprake in het kader van verantwoording en 'accountability'?

ONDERZOEKSMETHODEN, BRONNEN EN REGISTRATIE

Voor de opmaak van de sociale cartografie in haar verschillende facetten, maken we gebruik van verschillende onderzoeksmethoden: literatuurstudie en documentanalyse, semi-gestructureerde interviews en participerende observatie.

De bronnen die we daarvoor raadplegen zijn onder meer:

- Interviews met professionals (beroepskrachten en vrijwilligers) betrokken bij de praktijk: enerzijds mensen met een coördinerende functie, die verder afstaan van de praktijk maar de interne en externe communicatie mee vorm geven; anderzijds de '1ste lijnswerkers' die direct betrokken zijn bij de bestudeerde praktijken van solidariteit of direct contact hebben met de betrokkenen in die praktijk, en directe ervaring hebben met de gevolgen van interventies.
- Interviews met andere sleutelfiguren actief betrokken in heden en/of verleden van praktijk. Dit kunnen zijn: pioniers en initiatiefnemers, nauw betrokken burgers met een specifiek perspectief, in het verleden betrokken professionals, etc.
- Documenten eigen aan de praktijk, geproduceerd door de professionals die erbij betrokken zijn. Ten eerste documenten bestemd voor externe subsidieverstrekkers en overheden (beleidsdocumenten, convenanten, subsidieaanvragen, resultaatrapporteringen,…); Ten tweede documenten bestemd voor interne communicatie (missie- en visieteksten, intranet, interne rapporten, verslagen van vergaderingen) en tenslotte de documenten bestemd voor externe communicatie naar een breder publiek, zoals folders, website-inhoud, publicaties… (op te vragen in organisatie en bij sleutelfiguren)
- Documenten die de bredere maatschappelijke context van de praktijk in beeld brengen: bvb overheidsdocumenten rond stedelijk en/of wijkbeleid, stedelijke vernieuwing of wijkontwikkeling, het beeld dat wordt geschetst van de praktijk in de media, nota's van koepelorganisaties, secundaire literatuur, bv. historische studies over de praktijk of over de omgeving waarin de praktijk actief is, …
- Participerende observatie : in een aantal cases kan het relevant zijn om onderzoeksmateriaal uit documenten in interviews aan te vullen met participerende observaties.

Het is belangrijk om de analytische logica in het eindrapport te koppelen aan de interne logica van de bronnen. Waar het documentanalyse betreft heeft de onderzoeker weinig tot geen mogelijkheid om de structuur van de bronnen te beïnvloeden, en is het in de eerste plaats een kwestie van de structuur en logica van organisatiedocumenten zo goed mogelijk op voorhand in te schatten om er gericht in te kunnen zoeken. Waar het de interviews betreft is het wel mogelijk om als onderzoeker de logica van het gesprek te beïnvloeden. Desondanks is het ook bij interviews belangrijk de logica van de respondent te respecteren. Respondenten zullen vaak niet vertrouwd of in dezelfde mate geïnteresseerd zijn in de analytische categorieën die voor de onderzoekers relevant zijn. Een dergelijke analyse is net wat onderzoekers in ruil te bieden hebben aan de respondenten met wie ze samenwerken. Voor respondenten gaat het in het geval van praktijken om doorleefde praktijken, die deel uit maken van hun levens- of professionele geschiedenis. In het interview/gesprek dienen we dan ook deze historiserende, verhalende logica van de respondenten te volgen, waarbij gebeurtenissen op elkaar volgen in de tijd en betekenis krijgen in interactie met elkaar. Het is dan zaak om binnen deze verhalende logica de te stellen vragen op het juiste moment te introduceren. Ofschoon elk interview zijn eigen doorleefde logica zal hebben, zullen we op het einde van dit deel van het protocol toch trachten een interviewleidraden op te stellen waarmee onderzoekers van start kunnen. Deze leidraden kunnen ook gebruikt worden als observatieschema bij participerende observatie.

Interviews worden uitgetikt, observaties worden gerapporteerd in een verslag en kunnen bestaan uit veldnota's en een beschrijving van situaties o.b.v. een observatieschema in relatie tot de DieGem-hypothese.

Het tijdsbestek van de verkennende fase laat niet toe betrokken burgers breed te bevragen. Enerzijds is een bevraging niet haalbaar omwille van het feit dat het veel meer tijd vraagt om deze grote hoeveelheid aan gegevens te verwerken. Anderzijds zou een bevraging van een brede groep ook een brede terugkoppeling vragen, die eveneens niet kan worden waargemaakt binnen dit tijdsbestek.

Toch wordt erover gewaakt dat ook het burgerperspectief voldoende aan bod komt in de sociale cartografie. Ten eerste wordt dit bewerkstelligd door het burgerperspectief op onrechtstreekse wijze in te brengen door een gerichte zoektocht naar dit perspectief in documenten (bvb tevredenheidsonderzoek, publieksbevraging) en in de bevraging van professionals. Ten tweede wordt gezocht naar sleutelfiguren die vanuit een burgerperspectief over de praktijk kunnen getuigen. Net als het aantal te bevragen professionals dient het aantal sleutelfiguren beperkt te worden gehouden tot een vijftal personen.

Voorbeeld globale aanpak verkennende fase binnen GIS

In GIS werd een sociale cartografie ontwikkeld van Buurtwerk en Samenlevingsopbouw in Gent, De bedoeling hiervan was het handelen van buurtwerkers en opbouwwerkers in haar historische, sociale en culturele context te plaatsen. Het gaat niet om het concreet handelen van buurtwerkers en opbouwwerkers op zich, maar ook om een analyse van de omgeving waarin zij handelen, en om de probleemdefiniëringen die voor en door hun handelen worden geconstrueerd. In de analyse gingen we na of probleemdefiniëringen al dan niet op elkaar aansluiten, en op welke manier probleemconstructies de aanpak van het sociaal probleem sturen. Wat wordt (on)mogelijk gemaakt door "processen van gemeenschapsvorming binnen stadsvernieuwing" als dusdanig te construeren ?

Een belangrijke context waarbinnen het werk van Buurtwerk en Samenlevingsopbouw zich situeert in stadsvernieuwing. In deze sociale cartografie werd aldus de manier onderzocht waarop elk van beide (sociaal-culturele) praktijken tussenkomt ten aanzien van vier sociale thema's. Deze thema's omvatten interventies (1) in het kader van stadsvernieuwingsprojecten, (2) in het kader van lokale (sociale) economie, (3) ten aanzien van specifieke doelgroepen in de stad, en (4) ten aanzien van lokale processen van gemeenschapsvorming. De hierboven beschreven stappen werden gehanteerd.

Concreet werden deze als volgt onderzoeksmatig vertaald:
- Literatuurstudie praktijkliteratuur en grijze literatuur
- Opstellen interviewleidraad
- Basisinterviews met sleutelfiguren uit de geschiedenis van de betrokken organisaties
- Bijkomende verdiepende interviews met actuele sleutelfiguren binnen de betrokken organisatie en in de professionele omgeving rond de organisatie (mesoniveau)
- Analyse van interviewmateriaal en koppeling aan bijkomende wetenschappelijke literatuur

De rapportage van de sociale cartografie werd als volgt opgebouwd:
1, Beleidsmatige situering van Buurtwerk / Samenlevingsopbouw Gent.
Vanuit welke verschuivende visie, missie, probleemstelling doet Samenlevingsopbouw wat ze doet?
2, Wat doet Buurtwerk / Samenlevingsopbouw in Ledeberg?
Concrete praktijken en interventies
3, Wat denken buurtwerkers / opbouwwerkers in Ledeberg dat ze doen?
Achterliggende vertogen van de praktijkwerkers
4, Hoe spelen buurtwerkers / opbouwwerkers in Ledeberg in op bewonerspraktijken?

FEEDBACK EN REFLECTIE

De verkennende fase van de casestudie wordt afgerond met feedback en reflectie over de verwerkte informatie. Na analyse en rapportage worden de gegevens teruggekoppeld naar de desbetreffende praktijk. Deze terugkoppeling is het sluitstuk vormen van de retrospectieve fase en fungeert op die manier ook als een eindproduct (en als valorisatie) van de retrospectieve case.

Deze feedback en reflectie wordt opgevat als een eenmalige meeting waarop de onderzoeksresultaten worden voorgesteld. In eerste instantie wordt deze meeting met de betrokken professionals belegd. Naast de presentatie van het rapport, wordt ook voldoende tijd ingebouwd om op de resultaten te reflecteren en feedback te geven. Deze meeting wordt opgezet als een gezamenlijk en interactief werk- en reflectiemoment. Bevraagde sleutelfiguren krijgen inzage in het rapport en worden in de mogelijkheid gesteld er feedback op te geven. Naargelang de specifieke rol die de sleutelfiguren in de bestudeerde praktijk opnemen, worden zij wel of niet uitgenodigd voor het reflectiemoment.

Dit rapport wordt als eindproduct en de meeting als afronding van de retrospectieve casestudie beschouwd. In het geval wordt overgegaan naar de actiegerichte onderzoeksfase, heeft de meeting het potentieel van een opstap naar een gemeenschappelijke probleemstelling. Terugkoppeling leidt immers in vele gevallen echter tot discussie en reflectie. Deze discussie en reflectie kunnen dienstdoen als opstap naar de actiegerichte fase waarin samen met de betrokken professionals en burgers in kwestie geïntervenieerd wordt in de sociale werkelijkheid. In beide gevallen is onderhandeling noodzakelijk over de vertrouwelijkheid en/of publiceerbaarheid van het document, met het oog op zowel metareflectie en uitwisseling overheen verschillende praktijken als publicaties vanuit het DieGem consortium.

Met het oog op valorisatie kunnen de betrokken professionals eventueel verder ondersteund worden om zelf verdere en verdiepende meetings te organiseren binnen hun praktijk.

DEEL 2: ACTIEGERICHTE CASES : INTERVENTIE EN REFLECTIE

Het actiegerichte deel volgt op de verkennende fase en legt het accent op interventie en reflectie. Op het einde van de verkennende fase wordt het onderzoeksrapport, geordend volgens de onderzoeksvragen van DieGem, teruggekoppeld naar de direct betrokkenen in de praktijk in de vorm van een meeting (cfr. supra). Dit rapport leidt tot reflectie en nieuwe ideeën. Om met deze nieuwe ideeën op een constructieve manier aan de slag te kunnen gaan, is het van belang om eerst een gemeenschappelijke probleemstelling en referentiekader te ontwikkelen (= stap 1 van het actie-onderzoek), vervolgens een methodologisch kader, onderzoeks- en actieplan op te stellen (=stap 2), dit uit te voeren (=stap 3), om dan het geheel opnieuw te verwerken en te rapporteren (=stap 4), en er tot slot vanuit een meta-perspectief op terug te kijken. De eerste stap kan eventueel vooraf gegaan worden door een verkennende fase die nauw aansluit bij het terugkoppelingsmoment uit de retrospectieve fase.

De actiegerichte fase bestaat dus uit vijf stappen :

Stap 1: Ontwikkeling gemeenschappelijke probleemstelling en referentiekader
Stap 2: Ontwikkeling methodologisch kader voor onderzoeks- en 'actieplan'
Stap 3: Uitvoering van het onderzoeks- en actieplan
Stap 4: Dataverwerking en rapportage
Stap 5: Metareflectie op AO-traject

Hieronder worden twee voorbeelden van actieonderzoek toegelicht, m.n.

1. Het onderzoek "Gemeenschapsvorming in een veranderende stad" (Ledeberg - Gent)[3]
2. Het onderzoek "Mijn kijk op de wijk" (2060 – Antwerpen)[4]

Deze onderzoeken zijn exemplarisch voor de verdere uitwerking van de actiegerichte fase in DieGem. Ze worden op onderscheiden wijze gerapporteerd. Het onderzoek "Gemeenschapsvorming in een veranderende stad" werd door onderzoekers betrokken in DieGem zelf uitgevoerd. Het onderzoek "Mijn kijk op de wijk" werd uitgevoerd door een collega-onderzoeker. Het materiaal voor de beschrijving van deze actiegerichte fase werd verzameld via interview.

Op basis van deze voorbeelden worden meer schematisch aandachtspunten voor deze actieonderzoeksfase geformuleerd.

[3] Het actieonderzoekstraject in Ledeberg bestudeerde de betekenis van sociaal-culturele tussenkomsten in relatie tot processen van gemeenschapsvorming in een veranderende stad. Het onderzoek had drie onderzoekspartners : buurtwerk, samenlevingsopbouw en onderzoekers van de Hogeschool Gent (vakgroep sociaal werk). (De Visscher, De Brauwere & Verschelden, 2013).

4 Het actieonderzoek 'Mijn kijk op de wijk' in Antwerpen-Noord testte nieuwe vormen van participatie voor stadsontwikkeling in het kader van een IWT-doctoraatsonderzoek van Tim Devos. Het onderzoek gebeurde in samenwerking en overleg met Antwerpen aan het Woord, Samenlevingsopbouw Antwerpen-Stad en Citylabo (Antwerpen Averechts).

STAP 1: ONTWIKKELING GEMEENSCHAPPELIJKE PROBLEEMSTELLING EN REFERENTIEKADER

Een eerste stap bestaat uit het formuleren van een gemeenschappelijke probleemstelling waarrond zowel de onderzoekers als de onderzochte praktijk kunnen samenwerken. Om het gemeenschappelijk draagvlak te vinden, zijn de gegevens uit de verkennende fase belangrijk. Actieonderzoek dient immers aansluiting te zoeken bij reëel ervaren problemen in de sociale werkelijkheid. Het ontwikkelen van een gemeenschappelijke probleemstelling kan al onderdeel uitmaken van de ***meeting*** die gehouden wordt ter afronding van de retrospectieve case-studie. We kunnen ons echter ook voorstellen dat deze eerste meeting erg veel stof tot nadenken geeft en er bijgevolg meerdere ***overlegmomenten*** dienen gepland te worden om tot een ***gedeelde focus*** te komen.

-In het proces met buurtwerkers en opbouwwerkers in Ledeberg werd er op meerdere overlegmomenten een gemeenschappelijk draagvlak opgebouwd waarrond de drie partners wensen samen te werken. Deze gemeenschappelijke probleemstelling vloeit voort uit een gemeenschappelijke interesse, i.c. de sociale relaties van bewoners in Ledeberg. Het concept 'sociale relaties van bewoners in Ledeberg' wordt verschillend ingevuld door buurtwerk (gethematiseerd als problemen van veiligheid en sociale netwerken), door samenlevingsopbouw (gethematiseerd als leefbaarheid en sociale cohesie) en door ons als onderzoekers (gethematiseerd in termen van sociaal ruimtelijke praktijken). Er werden dus ***verschillende accenten gelegd*** *in de verdere uitwerking van deze gemeenschappelijke basis door elke partner. Dit creëerde de openheid om het onderzoek zowel flexibel in te passen in de bestaande opdrachten of strategische doelstellingen van de betrokken organisaties, als af te stemmen op de wetenschappelijke onderzoeksvragen en –doelstellingen die voor ons als onderzoeker centraal stonden. De uitkomst van deze stap was* ***geen consensustekst*** *maar een soort* ***gemeenschappelijk startpunt*** *van waaruit het verdere proces kon uitgebouwd worden. Het werd snel duidelijk dat de verschillende partners er verschillende opvattingen over sociale relaties in Ledeberg op nahielden. Deze* ***dissensus*** *hebben we doorheen het onderzoek open gehouden en mee als voorwerp van onderzoek meegenomen in het vervolg van het proces.*

-In het project 'Mijn Kijk op de Wijk' was participatie in stadsontwikkeling het thema dat door verschillende actoren werd gedeeld, zij het vanuit 2 verschillende invalshoeken. Tim Devos wilde in zijn doctoraatsonderzoek participatietools ontwikkelen die participatie dichter bij de ontwerpers-taal brengt, meer ruimtelijke uitspraken stimuleert, zodat participatietrajecten een sterkere impact kunnen hebben op stadsontwikkelingsprocessen. Nadat een eerder opgestarte samenwerking met de Stad Antwerpen onder het nieuwe stadsbestuur stilviel, kwam hij in contact met Antwerpen aan het Woord, een vzw die streeft naar betere communicatie tussen burgers en bestuur. Na eerdere ervaringen met participatie in samenwerking met het stadsbestuur zochten ze nu naar meer bottom-up, minder pacificerende manieren van participatie. Beiden zochten met andere woorden naar vernieuwende participatiemethoden.

De twee andere partners in het actieonderzoek hadden een meer instrumentele kijk op participatie. Samenlevingsopbouw Antwerpen Stad en Citylabo wilden vooral dat wijkbewoners meer kansen krijgen het beeld van de wijk mee vorm te geven. Nu wordt dit beeld meestal gevormd door actoren en individuen van buiten de wijk, en wordt er vaak een negatief beeld opgehangen van de wijk. Daarnaast wilden ze ook een sociale activiteit organiseren, om mensen te stimuleren om samen iets te doen.

De ontwikkeling van een gedeelde probleemstelling beperkt zich niet tot het afbakenen van een thema of onderzoeksvraag waarrond men wil werken, maar hangt samen met de explicitering van en uitwisseling over de onderliggende kennistheoretische en normatieve uitgangspunten die er aan de basis van liggen. In de bijeenkomsten is het van belang om een ***gezond evenwicht*** te zoeken tussen de ***academische invalshoek*** en de vaak ***concretere invalshoek van de praktijk***. Onderzoekers kunnen in dit proces kaders aanreiken om bestaande probleemdefinities te hervertalen in relatie tot actuele academische inzichten.

-In het onderzoek in Ledeberg werden twee hervertalingen van de probleemstelling voorgesteld. Ten eerste werden concepten als "beleefbaarheid", "leesbaarheid" en "beschrijfbaarheid" voorgesteld als alternatieven voor het wollige en meer abstracte concept "leefbaarheid". Op basis van bespreking van ander onderzoek werd aangeven dat deze concepten meer mogelijkheden laten voor uitspraken over de kwaliteit van samenleven in Ledeberg op basis van een analyse van de reële sociaal ruimtelijke praktijken van bewoners. Ten tweede werd op basis van een bespreking van tevredenheidsonderzoek in andere contexten aangegeven dat het meten van de effectiviteit van de eigen werking op basis van kleinschalige bevragingen naar tevredenheid van deelnemers niet evident is. De vraag naar de betekenis van de eigen werking kan vertaald worden naar een vraag of het sociaal-cultureel aanbod in de buurt het gemeenschapsleven in Ledeberg verandert en/of versterkt, en kan aldus niet los gezien worden van sociaal-culturele praktijken die professionals ontwikkelen. Ook met betrekking tot deze laatste onderzoeksvraag werd een alternatieve onderzoeksbenadering voorgesteld.

-In Antwerpen-Noord speelde de onderzoeker in deze fase een faciliterende, stuwende rol. De verschillen tussen de meer instrumentele en de meer methodologische interesse in participatie waren niet zo moeilijk te verzoenen. AAW en Tim Devos onderschreven de instrumentele doelen van SAS en Citylabo, en door snel over te schakelen naar de fase van methodiekontwikkeling werd het duidelijk dat de ontwikkeling van nieuwe participatiemethodieken ondersteunend kon zijn voor deze doelen. Volgens Tim Devos was het in de eerste fase vooral belangrijk dat zijn ***onderzoeksdoelen flexibel*** *en open genoeg werden geformuleerd zodat andere actoren de ruimte krijgen om er hun verhaal in te passen. Creativiteit is nodig om de eigen onderzoeksagenda te koppelen aan de actiedoelstellingen van partners, vooral in de volgende fase van methodiekontwikkeling.*

STAP 2: ONTWIKKELING METHODOLOGISCH KADER VOOR ONDERZOEKS- EN 'ACTIEPLAN'

In deze stap gaat het om de vertaalslag van de probleemanalyse naar een methodologisch kader voor *onderzoeksacties*[5]. Onderzoeksacties zijn acties die samen met betrokkenen uit de case opgezet worden en die een onderzoekende component inhouden. Deze keuze voor en verdere uitwerking van de onderzoeksmethodologie is deels afhankelijk van de expertise van de betrokken onderzoekers. In het kader van DieGem pleiten we voor ***kruisbestuiving*** tussen methodologische expertise via uitwisselingen binnen de onderzoeksploeg (aanreiken van methodologische kaders en kwaliteitscriteria in supervisie) en integratie van lokale kennis en netwerken van de praktijkcase. De uitwerking van de methodologie en het plan van aanpak is duidelijk een tweewegs-proces, waarbij de onderzoeker en de partners samen vorm geven aan een traject dat tegelijk onderzoeksmatig relevant moet zijn, aangepast aan de context en waardevol voor de partners.

- In het onderzoek in Ledeberg werden enkele bestaande studies en projecten voorgesteld en besproken met de buurtwerkers en opbouwwerkers die inspirerend konden zijn voor de verdere uitwerking van de probleemstelling en onderzoeksmethodologie. Het overleg over methodologische kaders tussen onderzoekers en praktijkwerkers is niet evident. In het onderzoek in Ledeberg gebeurde dit door het presenteren van bestaande andere onderzoeksprojecten die inspirerend waren voor de verdere uitwerking van de probleemstelling en de methodologie. In deze stap hebben we een selectie van mogelijke onderzoekstechnieken opgesteld en voorgelegd aan de praktijkwerkers. De selectie werd aangestuurd vanuit onze eigen methodologische expertise die zich voornamelijk in het domein van de interpretatieve methoden situeert. De praktijkwerkers brachten ook expertise in, op basis van eerder uitgevoerd praktijkonderzoek dat binnen hun organisatie werd uitgevoerd of interessante methodieken die ze elders zijn tegengekomen. Zo werd de ontevredenheid van één van de praktijkwerkers over een vroeger gehanteerd enquêteformulier besproken, en kwam iemand anders met een aantal voorbeelden van mental mapping uit Nederland.

[5] In bijlage 1 geven we ter illustratie een overzicht en verdere concretisering van het methodologisch kader en onderzoeksplan uit het onderzoek in Ledeberg. We doen dit aan de hand van de bespreking van een aantal voorbeeldstudies die ook aan de onderzoekspartners in Ledeberg werden voorgelegd. Deze voorbeeldstudies waren inspirerend bij het opstellen van het methodologisch kader en het onderzoeksplan. Het zijn geen kant-en-klare recepten om over te nemen, maar een soort gemeenschappelijke vocabulaire om een eigen methodologie te construeren. In Ledeberg werden mental mapping en photo elicitation naar voren geschoven als gewenste onderzoeksmethode, en werd een concreet onderzoeksdraaiboek uitgewerkt.

De uitwerking van een methodiek is een proces van keuzes maken en steeds verdergaande concretisering van de te nemen stappen en timing. Niet elke partner zal in dezelfde mate bij deze uitwerking betrokken willen zijn; het is wel belangrijk dat steeds afgestemd wordt met alle partners of de planning nog strookt met hun doelstellingen. Dit proces heeft soms vertraging en op andere momenten versnelling nodig. Dit kan vloeken (zie verder) met de nood aan registratie en reflectie van de onderzoeker maar lijkt onvermijdelijk verbonden met de complexiteit van een dergelijke multiactor-planning en de nood om in te spelen op kansen die zich aandienen.

- De 'Mijn Kijk op de Wijk' methodiek kwam tot stand tijdens een aantal brainstormsessies met de verschillende partners. Het ontwikkelingsproces duurde een hele tijd, en ging met grote tempowisselingen gepaard. In de zoektocht naar mogelijke nieuwe participatiemethoden die tegelijk meer bottom-up en meer ruimtelijk moesten zijn dan gebruikelijk, als de buurt een stem zouden geven en sociale cohesie bevorderen kwam men al snel tot het idee van een gezamenlijke wandeling. Dat helpt mensen om samen te netwerken, wordt zo een sociaal evenement. In vergadersessies werd dit ruwe idee verder uitgewerkt naar een participatiemethodiek toe. Koen Wynants van Antwerpen aan het Woord, een paar buurtbewoners en Heidi van SAS waren de trekkers en kwamen met het idee om koppels te laten wandelen, zodat bewoners bezoekers hun wijk zouden kunnen tonen. Door mensen in de ruimte zelf over hun wijk te laten vertellen, werd deze vorm van participatie ook ruimtelijker.
De concrete uitwerking van de methodologie interesseerde de lokale partners echter minder. Ze wilden het project mee dragen, maar wilden dat niet noodzakelijk methodologisch uitwerken. Dit werd bij de onderzoeker gelegd, maar wel door de partners bewaakt. Toen deze te snel te complexe planningen begon uit te werken, waarschuwden de partners dat het wat hen betreft 'spontaner' tot stand moet kunnen komen en dat niet alle pistes meteen mogen worden dichtgetimmerd.
Toen de kans zich aanbood om dit project als methodiek te testen met een groep architectuurstudenten uit Leuven (die dit als oefening in sociaal-wetenschappelijke methoden kregen aangeboden) dwong een harde deadline (de komst van de studenten) om toch enkele knopen door te hakken. Om dit mogelijk te maken organiseerde de onderzoeker ook aparte, kleine brainstormsessies met de belangrijkste trekkers, Jan Vyncke en Koen Wynants van AAW.

STAP 3: UITVOERING VAN HET ONDERZOEKS- EN ACTIEPLAN

In deze stap wordt het onderzoeks- en actieplan dat ontwikkeld is in de vorige fase uitgevoerd.
Bij cases die gedurende een langere periode lopen en waarin *verandering wordt geïnitieerd*, is het van belang om het veranderingsproces te *documenteren* en erover te *reflecteren*. In dit opzicht spreken we over ***reflectie-in-actie*** waarbij reflectie gaat om het constant bevragen en analyseren van de praktijk door onderzoekers en praktijkwerkers als medeonderzoekers (zie inleiding). Hierdoor is een sprake van een cyclisch proces waarbij reflectie opnieuw tot verandering kan leiden.
Hieronder geven we echter ook een aantal methoden die expliciet tot doel hebben om reflectie sterker te stimuleren. Inspiratie voor deze methoden haalden we voornamelijk uit literatuur betreffende zelfstudie. Zelfstudie is het op een onderzoeksmatige manier (intentioneel, systematisch en gedocumenteerd) kijken

naar de eigen praktijk (Vanassche & Kelchtermans, 2010). Deze zelfstudie gebeurt door praktijkwerkers in interactie met anderen. Hierbij is het van belang dat praktijkwerkers de mogelijkheid hebben om te luisteren naar en te praten met anderen die eventueel alternatieve perspectieven en ideeën naar voor schuiven (Freese, Kosnik & LaBoskey, 2000; Hargreaves, 1996). Het ***doel*** is om te komen tot een (her)nieuw(d) begrip van het professioneel handelen, het ***bevragen en onderbreken van bestaande routines en praktijken*** (Vanassche & Kelchtermans, 2010). Feldman (2005, p.50) heeft het in deze zin over 'self-study as a site to open up of a space of discomfort for profound reflexivity'. Zelfstudie zet in op de dialectiek tussen onderzoek en praktijk, theoretiseren en praktiseren, kennen en doen, onderzoek en ervaring en het publiek maken van een private praktijk, d.i. de praktijk openstellen voor kritisch onderzoek (Shulman, 2000). Dit alles en de combinatie van een onderzoeks- en praktijkrol van professionals (Vanassche & Kelchtermans, 2010), maken zelfstudie erg relevant voor het actiegericht onderdeel van het DieGem project. Binnen de traditie van zelfstudie bestaat een resem methodieken waaruit inspiratie kan worden gehaald:

Narratieve methoden

Het bijhouden van ***dagboeken***, het ontwikkelen van een talige conversatie via het sturen van e-mails of het schrijven van een ***autobiografie*** zijn voorbeelden van narratieve methoden om zelfreflectie te stimuleren. Deze methoden steunen op de idee dat reflectie op ervaring gemedieerd wordt door taal (Vygotsky, 1987; Schön, 1987). Praktijkwerkers kunnen zelf initiator zijn van de zelfstudie. Zo maakte Feldman (2005) een autobiografie om ervaringen betreffende het lesgeven in een nieuwe educatieve setting weer te geven en voorgaande pedagogische veronderstellingen te herbekijken. Een ander voorbeeld zijn Freese, Kosnik & LaBoskey (2000) die, als lerarenopleiders in verschillende contexten, samen een zelfstudieproces via e-mail ontwikkelden met als doel om via het delen en vergelijken van ervaringen met anderen hun praktijk van lesgeven kritisch en reflectief te onderzoeken en eventueel te verbeteren. Een narratieve methode kan echter ook ingezet worden als 'opdracht' binnen een onderzoeksproces. In contexten onderhevig aan veranderingen, kan het aangewezen zijn om als onderzoeker of als praktijkwerker een dagboek bij te houden met een (korte) weergave van belevingen en ervaringen in de vernieuwde context.

Visuele methoden

Het maken van ***collages*** en het werken met fotomateriaal zijn voorbeelden van visuele methoden om aan reflectie te doen. Beide kunnen manieren zijn om onderzoek te doen betreffende de eigen praktijk indien er gestart wordt met een vraag, thema (*prompt*) waarrond de praktijkwerker van alles dient in beeld te brengen. Voor het DieGem project kunnen die prompts betrekking hebben op de manier waarop solidariteit naar voren komt. Deze meer artistieke methodes laten toe om het onbewuste en het intuïtieve zichtbaar te maken en te expliciteren. Iets dat moeilijker is in meer traditionele vormen van onderzoek (Hamilton & Pinnegar, 2009).

Bij het maken van een collage (Hamilton & Pinnegar, 2009) gaat het 'onderzoeksproces' er als volgt aan toe:

- een *prompt* wordt naar voor geschoven in overleg met of opgelegd door anderen (collega's of derden)
- er worden stukken tekst, beelden, … vanuit allerlei bronnen verzameld (geschreven bronnen zoals teksten, kranten, … visuele bronnen zoals affiches, …)
- uit deze verzameling worden stukken geselecteerd en verwerkt in een collage, ook esthetische overwegingen spelen hierin een rol
- er is sprake van een iteratief proces waarbij bestaande elementen kunnen worden verwijderd, vervangen, aangevuld of overplakt door nieuw materiaal
- verdere aanpassingen zijn mogelijk door het *reviewen* van de collage samen met collega's, experts, ….

"Collage is not simply a glued set of images where an individual artist presents a view. Rather, it is the initiation of a dialogue with self and viewers, inviting the skeptical self as well as audiences to disrupt and de-center traditional understandings. In this way collage allows both the scholar and the audience to break through traditional, bounded ways of knowing" (Hamilton & Pinnegar, 2009, p.160).

Het creëren van zelfstudie ***fotoalbums*** (Mitchell, Weber & Pithouse, 2009) verloopt volgens een gelijkaardig protocol:

- het zoeken of nemen van foto's die gelinkt zijn aan een thema of vraag
- deze selecteren en organiseren in een album
- het geven van een titel en een korte inleiding bij de collectie
- het voorzien van een bijschrift bij elke foto
- het voorbereiden en geven van een mondelinge presentatie van het album en het meenemen van de respons, kritiek die deze presentatie teweeg brengt

"In presenting and displaying these images taken from our lives, we are performing; we are forced by the process to go public, to articulate, and to take ownership of our images and ideas. Not only are we able to see how others react, but also we are compelled to step back and almost literally look at ourselves. A seemingly simple photo album process thus empowers a teacher to look critically at his world, and to imagine how it could be or what it should be" (Mitchell, Weber & Pithouse, 2009, p.124).

Photovoice (Mitchell, Weber & Pithouse, 2009), zoals reeds uitgelegd hierboven, kan ook gebruikt worden als methode voor reflectie indien er opnieuw gestart wordt met een *prompt* die betrekking heeft op de eigen praktijk. Fotoalbums en *photovoice* combineren zelfstudie met maatschappijkritisch denken gezien beide aanzetten tot verbeelding, inspiratie en verandering.

In deze fase gaat het om het stimuleren van ***reflectie en dialoog over de eigen praktijk***.

- In het onderzoek in Ledeberg werd binnen het kader van het actieonderzoekstraject met buurtwerk en samenlevingsopbouw een studiebezoek georganiseerd naar Bonnybridge (Schotland). Dit bezoek had tot doel een aantal reflectiemomenten over het datamateriaal en het onderzoeksverloop mogelijk te maken, en deze te koppelen aan een bezoek aan en dialoog met een aantal interessante community practices in Bonnybridge, een kleine, postindustriële stad in Schotland waar verschillende stadsuitbreidings- en vernieuwingsprojecten hebben plaatsgevonden. Er werden tijdens de driedaagse drie focusgroepen

georganiseerd. Een eerste focusgroep ging in op de contextualisering van de eigen beroepspraktijk op basis van de oefening triple self diagnosis (Kane, 2001). Voor deze focusgroep werd beroep gedaan op Liam Kane. Liam Kane is professor Popular Education in Glasgow en vormingswerker in Latijns Amerika. Zowel zijn onderzoek als vormingspraktijk zijn sterk gebaseerd op het werk van Paolo Freire. Op basis van zijn ervaringen in Latijns Amerika ontwikkelde Kane een werkvorm die toelaat om de politieke achtergrond van concrete praktijken ter sprake te brengen. Hij noemt dit de triple self diagnosis. Deze werkwijze houdt een reflectie in op drie aspecten van de eigen beroepspraktijk: conception of practice (wat denk je dat je doet?), context of practice (wat is de context waarbinnen je je ding doet?) en actual practice (wat doe je feitelijk?). Hieraan wordt de vraag naar inconsistenties tussen de drie vragen gekoppeld. De onderzoekers van Hogeschool Gent namen tijdens deze oefening een observerende rol in. Liam Kane begeleidde de oefening waardoor een groot deel van de discussies in het Engels verliepen. De tweede focusgroep vertrok vanuit een aantal eerste analyses van de bewonersinterviews en had tot doel deze analyses te koppelen aan de beroepspraktijk van Buurtwerk en Samenlevingsopbouw in Ledeberg. De derde focusgroep bood ruimte om ervaringen uit te wisselen omtrent de voorbereiding, werkwijze en uitvoering van de bewonersinterviews. Het objectief overheen de drie focusgroepen bestond uit het formuleren van aandachtspunten en handvaten voor de positie en het handelen van elk van beide sociaal-culturele praktijken in relatie tot gemeenschapsvorming in de context van een veranderende wijk en stad.

Bij narratieve en visuele methoden is het ***'publiek maken'*** erg belangrijk. Deze methoden, die op het eerste zicht individueel lijken, kunnen een 'publieke functie' krijgen door de ervaringen in hun narratieve neerslag te delen met (een ruimere groep van) collega's en anderen (bijvoorbeeld onderzoekers) om op die manier een diepgaander begrip te krijgen van de eigen praktijk en haar veronderstellingen (Freese, Kosnik & LaBoskey, 2000). Vandaar dat, zelfs in autobiografische methoden, mogelijkheden dienen gecreëerd te worden voor inzicht en interpretatie, herkenning en verbinding met anderen in andere praktijken (Bullough & Pinnegar, 2001): *"Self-study offers the possibility for educators to explore personal and professional findings or discern a certain moment and make connections to the larger frame of shared experience" (Bulloch & Pinnegar, 2001, p. 16).*
Op het moment dat de collage of de verzameling foto's wordt gepresenteerd ontstaat immers ook reflectie. Dit op twee niveaus. De maker van de collage of de foto's dient na te denken over de manier waarop hij of zij het geheel zal uitleggen, hoe hij of zij het publiek zal aanspreken (mondeling en/of aan de hand van een tekstje bij de collage, bij elke foto, …). Daarenboven leidt de manier waarop het publiek reageert opnieuw tot reflectie en nieuwe ideeën.

STAP 4: DATAVERWERKING EN RAPPORTAGE

Voor de verwerking en rapportage wordt volgende rapportageschema uitgewerkt :

1. Op welke elementen aangereikt uit de retrospectieve cases gaat het actiegericht traject verder ?

2. Beschrijving van opzet en methodologie onderzoek- en actieplan (alsook verschuivende rol van de onderzoeker hierin)
3. Verslag van de resultaten uit het actieonderzoekstraject gerelateerd aan concepten en hypothese uit DieGem.

De focus in de rapportage ligt niet op de methodologische beschrijving van het traject, maar wel op de onderzoeksresultaten. Er wordt m.a.w. aangegeven op welke manier de interventie tot stand is gekomen, wat de resultaten zijn, alsook op welke manier tijdens het traject samen met praktijkbetrokkenen werd gereflecteerd.

STAP 5: METAREFLECTIE OP AO-TRAJECT

- "Tijdens het proces is mijn rol als onderzoeker wel verschoven. In de eerste fase gedroeg ik me sterk als een onderzoeker, die een 'experiment' wilde uitvoeren met sociale werkers. In een tweede fase ben ik zelf meer in de rol van 'sociale werker' gedoken, in de praktijk gestapt, werd ik een van hen. Op dit moment voel ik dat het weer tijd is om even afstand te nemen, en zoek ik via Hans, Seppe, Maarten, de Stadsklas meer naar een forum voor reflectie. Die reflectie heb ik tot nog toe wel alleen gedeeld met mensen 'aan mijn kant van de lijn'. Misschien moet ik ook de anderen (de partners als AAW, AA, SAS, Damcomité eens vragen hoe zij mijn rol zien." (Tim Devos, Mijn Kijk op de Wijk).

Deze meta-reflectie in het actieonderzoek situeert zich op drie niveaus:

- In functie van eigen beleidskeuzes en werkingsprincipes als organisatie
- In functie van theorievorming over innoverende vormen van solidariteit
- In functie van maatschappelijke innovatie

Concreet gaat het ondermeer over reflectie door de onderzoekers over de actie in het kader van hun onderzoek. Dit kan worden gestimuleerd door het proces grondig te documenteren en op basis van deze documentatie regelmatige reflectiemomenten in te bouwen.
In het 'Mijn Kijk op de Wijk' project werd dit soort zelfreflectie ingebouwd door erover te schrijven, de ervaring ermee is gedocumenteerd in een paper.. Het proces zelf werd zo goed mogelijk genoteerd en geregistreerd. Consciëntieus werden alle werk- en vergaderdocumenten en mailverkeer bijgehouden; daarnaast hield de onderzoeker ook notities bij.
De aanwezigheid van een kritische derde of collega-onderzoekers kan cruciaal zijn om reflectie te stimuleren, doordat buitenstaanders er beter in slagen kritisch te bevragen wat er gebeurt in de loop van het proces. Als resultaat van deze reflectie kunnen in de loop van het onderzoek nog grondige wijzigingen plaatsvinden in de onderzoeksaanpak.
Het zoeken naar een participatiemethode voor Mijn Kijk op de Wijk gebeurde ook in interactie met Hans Venhuizen, een 'game urbanist' uit Rotterdam met wie de onderzoeker regelmatig contact hield (op bepaalde momenten tweewekelijks) om te discussiëren over verschillende methoden: "Hans was een klankbord, stelde

mij vragen, onderzocht van op een afstand mijn case, vanuit een gedeeld referentiekader. We voerden eigenlijk onderling een soort debat."
Tijdens de uitvoering van het project (en de discussies met Venhuizen) bleek dat het zoeken van een methode voor het onderzoek eigenlijk ondergeschikt is aan het proces zelf en wat het teweegbrengt. Op die manier werd het onderzoek ook uitgebreid/verschoven naar de wijk Dam, waar meer werd gefocust op de rol of positie die ruimtelijke professionals kunnen innemen als 'procesbegeleider': hoe lever je methoden af, wat kan je rol zijn in een inspraakproces? Door de interactie met Venhuizen werd met andere woorden tijdens de uitvoering zelfs de onderzoeksvraag nog bijgesteld.
Daarnaast is het ook belangrijk om reflectie te stimuleren bij partners, praktijkwerkers betrokken in het actieonderzoek. Een activiteiten-trail kan hiervoor een begin zijn, zoals bleek uit de 'Mijn Kijk op de Wijk' case. Complexe partnerschappen zijn niet noodzakelijk nadelig voor de registratie van het proces. Naarmate het partnerschap hier ingewikkelder werd, moesten interacties immers steeds strikter worden genoteerd en geregistreerd via verslagen, e-mailverkeer, wat achteraf of bij tussentijdse reflecties voor de onderzoeker een belangrijke bron van informatie is. Op basis van deze documentatie kan immers met collega's of partners worden teruggeblikt op het afgelegde traject:
In 'Mijn Kijk op de Wijk' werd met Hans Venhuizen, maar ook met collega-onderzoekers van NDVR in de documentatie, uitgezet op een tijdslijn, naar 'veranderingsmomenten' gezocht waarin de actieonderzoekers een belangrijke rol speelde, iets teweeg heb gebracht. Dat gebeurt nog niet erg systematisch, meer op het gevoel, maar het documentatiemateriaal biedt aangrijpingspunten voor verschillende actoren om vragen te stellen vanuit de eigen interesse en expertise: "De vraag die Venhuizen me daarover stelde is bijvoorbeeld: wat zijn de skills die je toepast? Seppe anderzijds, als politiek wetenschapper, focust meer op de condities van het 'inbreken'."

*In het onderzoek in Ledeberg spraken we over **actieonderzoek in stereo**. Dit betekende dat de onderzoekers zowel betrokken waren op het concrete onderzoek naar sociale praktijken van bewoners in Ledeberg, maar tegelijk op een metaniveau de processen die binnen dit onderzoekstraject plaatsvinden tot voorwerp van reflectie maken. Dat laatste houdt in onderzoekers niet alleen materiaal verzamelden over sociaal ruimtelijke praktijken van bewoners in Ledeberg en het handelen van praktijkwerkers, maar dat onderzoekers buurtwerkers en opbouwwerkers ook ondersteunden in hun reflectieproces op de betekenis van het eigen handelen.*
Om voor DieGem te komen tot kennis die de individuele cases en domeinen overstijgt – en om valorisatieproducten te kunnen ontwikkelen die hetzelfde beogen – werken we hier ook een stap uit van ***meta-reflectie*** waarin we onze ***bevindingen*** uit de individuele cases ***confronteren*** met stakeholders en organisaties die niet per se iets met die case of domein te maken te hebben. Theoretisch zal dit ons toelaten om te kijken op welke manier innoverende vormen van solidariteit tot stand komen over de vier sectoren en werkvelden heen. Op het vlak van de valorisatie kan het ons helpen om meer algemene voorstellen voor interventie op te stellen.
Deze fase wordt geconcretiseerd in de onderzoeksgroep en via workshop met partners uit de begeleidingscommissie die interesse hebben in de besproken case. Leerervaringen uit de verkennende en

uit de actiegerichte fase worden gedeeld en opnieuw samen geanalyseerd. De gebruikersgroep wordt aldus ingedeeld in subgroepen, bijv. thematisch, geografisch of per domein.

TIJDSPAD EN ORGANISATIE

Voor de uitvoering van alle casestudies, waarvan 20 leercases en 12 actiecases, is er een budget van 30 voltijdse manmaanden, gespreid over 2 onderzoeksjaren startend in januari 2014.
Voor de uitvoering van de cases is volgend aantal maanden voorzien:

1) Pilootcases : 4 maanden
2) Retrospectieve cases: 3 maanden
3) Cases actiefase: 5 maanden

Manmaanden mogen in de tijd worden gespreid. Een onderzoeker kan dus verschillende cases tegelijk onderzoeken. In principe kan de verkennende fase voltijds worden opgevat (effectief uitgevoerd in 3 maanden). In de actiegerichte fase echter, die een intensieve samenwerkingsrelatie met de mensen betrokken bij de praktijk vergt, moeten de manmaanden over een langere tijd worden verspreid.
Een onderzoeker kan maximaal 2 actiecases uitvoeren. Actiecases worden best zo vroeg mogelijk opgestart.

REFERENTIES

Ben Abdeljelil, Y. (1999). Een sociale kaart: van tellen, opdelen, detecteren, projecteren en afbakenen tot plannen. In H. Baert, M. De Bie, A. Desmet, L. Hellinckx & L. Verbeke (Eds.), *Handboek samenlevingsopbouw in Vlaanderen* (pp. 547-559). Brugge: Die Keure.

Boog, B. Coenen, H., Keune, L. & Lammerts, R. (eds.) (1996). *Theory and practice of action research. With special reference to the Netherlands*. Tilburg : Tilburg University Press.

Coenen, H. & Khonraad, S. (2003). Inspirations and aspirations of exemplarian action research. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 13 (6), 439-450

D'Cruz, H., Gillingham, P. & Melendez, S. (2007). Reflexivity, its meanings and relevance for social work: a critical review of the literature. *British Journal of social work*, 37, 73-90.

De Graaf, N. D. & Wolters, W. (2005). *Maatschappelijke problemen: beschrijvingen en verklaringen.* Amsterdam: Boom.

De Visscher, S., De Brauwere, G. & Verschelden, G. (2013). *Stadswijk in verandering. Lezen tussen stenen en mensen*. Gent : Academia Press.

Desmet, A. (2008). Werken aan de samenleving: een sociaal-agogische invalshoek. In: Desmet, A., Baert,H., Bouverne-De Bie, M., & Verbeke,L. (red). *Handboek Samenlevingsopbouw in Vlaanderen* (pp. 1-21). Brugge: Die Keure.

Dick, B. (2009). Action research literature 2006-2008: Themes and trends. *Action Research 7*, 423-441,

Dick, B. (2011). Action research literature 2008-2011: Themes and trends. *Action Research 9*, 122-143,

Haraway, D. (1988). Situated knowledge: the science question in feminism and the privilege of partial perspective. *Feminist Studies, 14*(3), 575-599.

Kane, L. (2001). *Popular Education and Social Change in Latin America*. Nottingham, UK: Russell Press.

Kindon, S., R. Pain & M. Kesby (2007, eds.). *Participatory Action Research Approaches and Methods: Connecting People, Participation and Place*, London: Routledge.

Maso, I. (1987). *Kwalitatief Onderzoek*. Meppel: Boom

Maso, I. & Smaling, A. (1998). *Kwalitatief onderzoek : praktijk en theorie*. Boom : Amsterdam.

Paulston, R. G. (1996). *Social cartography: mapping ways of seeing social and educational change*. New York: Garland.

Perkins, C. (2004). Cartography - cultures of mapping: power in practice. *Progress in Human Geography, 28*(3), 381-391.

Piessens, A. (2008). *De grammatica van het welzijnswerk*. Gent : Academia Press.

Roose, R. & De Bie, M. (2003). *From participative Research to Participative Practice – A Study in Youth Care.* Journal of Community & Applied Social Psychology, 13, 475-485.

Roose, R. (2006). *De bijzondere jeugdzorg als opvoeder*. Gent: Academia Press.

Ruitenberg, C. W. (2007). Here be dragons: exploring cartography in educational theory and research. *Complicity: an international journal of complexity and education, 4*(1), 7-24.

Schruijer, S. (2005). Op weg naar een waardevolle wetenschap. In B. Boog, M. Slagtert, I. Jacobs-Moonen & F. Meijering (red). *Focus op action research. De professional als handelingsonderzoeker* (pp. 7-17). Assen : Koninklijke Van Gorcum.

Tromp, C. (2004). *Breedbeeld wetenschap. Een kritisch-reflexief onderzoeksmodel gebaseerd op een breed rationaliteitsbegrip*. Utrecht : Van Arkel.

Van der Kamp, M. (1996). Research on social intervention : problems and perspectives. In B. Boog, H. Coenen, L. Keune & R. Lammens (eds). *Theory and practice of action research. With special reference to the Netherlands* (pp. 119-128). Tilburg : Tilburg University Press.

Van Steenberghe, T., Steel, R., De Visscher, S. & De Brauwere, G. (2013). *Conceptstudie 'een centrum voor Aalst rechteroever'. Gebiedsverkenning vanuit sociaal-cultureel perspectief in opdracht van Stad Aalst*. Gent : HoGent – vakgroep sociaal werk.

Vandenbroeck, M. (2003). *De kinderopvang als opvoedingsmilieu tussen gezin en samenleving. Onderzoek naar een eigentijds sociaal-pedagogisch concept voor de kinderopvang*. Proefschrift ingediend tot het behalen van de academische graad van Doctor in de Pedagogische Wetenschappen, Universiteit Gent, Gent.

Vandenbroeck, M. (2004). *In verzekerde bewaring: hondervijftig jaar kinderen, ouders en kinderopvang*. Amsterdam: SWP.

Verschelden, De Brauwere, De Visscher (2013). *Stadswijk in verandering. lezen tussen stenen en mensen.* Gent: Academia Press

Verschuren, P.J.M. (2003). Case study as a research strategy: some ambiguities and opportunities. *International Journal of Social Research Methodology, 6*(2), 121-139.

Wildemeersch, D. (1984). *De Rupelstreek tussen argwaan en hoop. Zoektocht naar een vormingsmethodiek*. Leuven / Amersfoort: Acco.

Bijlage 1: Voorbeeldstudies met onderzoeksmethoden

In deze bijlage geven we ter illustratie een overzicht en verdere concretisering van het methodologisch kader en onderzoeksplan uit het onderzoek in Ledeberg. We doen dit aan de hand van de bespreking van een aantal voorbeeldstudies die ook aan de onderzoekspartners in Ledeberg werden voorgelegd. Deze voorbeeldstudies waren inspirerend bij het opstellen van het methodologisch kader en het onderzoeksplan. Het zijn geen kant-en-klare recepten om over te nemen, maar een soort gemeenschappelijke vocabulaire om een eigen methodologie te construeren. In Ledeberg werden mental mapping en photo elicitation naar voren geschoven als gewenste onderzoeksmethode.

Voorbeeldstudie 1: Mental mapping

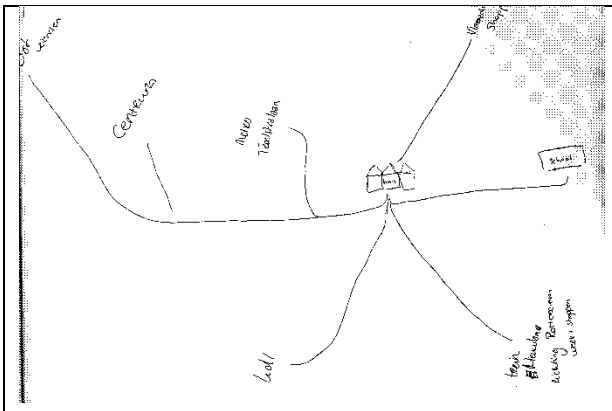
Bron : Reinders, L. (2007). *Nieuwe Tuinen – Stedelijke vernieuwing en alledaagse ruimte in Schiedam Nieuwland*. Schiedam: Woonplus. | Powell, K.A. (2008). ReMapping the city: palimpsest, place, and identity in art education research. *Studies in Art Education 50*(1), 6-21. | Ledger, S., & Shufflebotham, L. (2008). *Developing a visual mapping method to support people with ID to tell their life stories*. | Roets, G., & Vandenabeele, J. (2013)

Probleemstelling : Etnografisch onderzoek naar alledaagse processen van stedelijke vernieuwing in een naoorlogse uitbreidingswijk van Schiedam. Deze processen worden beschreven vanuit de geplande en de bewoonde wijk. De auteur wil een alledaagse benadering van de stedelijke ruimte ontwikkelen. Centraal in dergelijke benadering staan het begrip van en inzicht in de rol van ruimte in het dagelijkse leven van mensen.

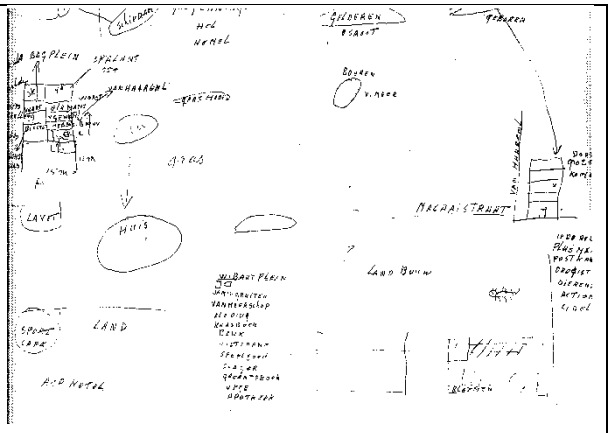
Onderzoeksmethoden : Combinatie van historiek van de wijk (incl. ontwerpprincipes), interviews met beleidsmakers betrokken bij stedelijke vernieuwing, etnografische en fotografische observatietechnieken, en interviews met bewoners in combinatie met mental mapping. In de Nieuwlandstudie werden eerst individuele interviews afgenomen met bewoners over hun alledaagse (ruimtelijke, sociale en culturele/symbolische) leefomgeving en de veranderingen hierbinnen en werd hen tijdens het interview gevraagd om een plattegrond te maken van de buurt. Geen van de deelnemers reconstrueerde daarbij een volledige kaart van hun buurt, maar men beperkte zich grotendeels tot de persoonlijk betekenisvolle, alledaagse leefomgeving. Sommige bewoners markeren hun buurt door het tekenen van stippellijnen of cirkels. De kaarten zijn gevuld met intieme en geliefde plekken, maar ook met onbekende of minder aantrekkelijke locaties in een wijk. Op die manier verschilden de kaarten onderling erg sterk, zowel inhoudelijk (detaillering), grafisch (lay-out, gebruik van symbolen), als in geografisch opzicht. In een tweede fase werden deze mental maps gebruikt als "praatkaarten" tijdens een groepsgesprek. Het is in deze interacties tussen bewoners dat collectieve betekenissen over de wijk ge(re)construeerd worden. De uitdaging in het gebruik van mental maps bestaat uit de koppeling van deze kaarten aan andere data. Een goed voorbeeld hiervan is het onderzoek van Ledger &

Shufflebotham waarin de informatie uit de mental maps wordt gekoppeld aan andere data (interviews, historisch-morfologische analyse van de stedelijke ruimte, …).

Voorbeeld: extract studie Reinders.

Kaart van de 16-jarige Suzanna, die sinds drie maanden huist in een nieuwbouwwoning in het complex Nieuwe Tuinen. De kaart tekent zowel een brede actieradius (zoal de routes naar het centrum van Rotterdam en Schiedam, waar ze danst en winkelt) als het onontgonnen gebied van de nieuwbouwwijk.

De verstrooide kaart van Margriet. De termen 'boeren' en 'landbouw' verwijzen naar de tijd, dat Nieuwland nog aan weilanden en landbouwgrond grensde. Aan de linkerkant een tekening van een lavet en van de portiekflat, waar Margriet woonde en de plaatsen waar de voormalige flatbewoners naar verhuisden. Onderaan staat een lijst met winkels, die in de jaren zestig aan het Wibautplein lagen. In de linker benedenhoek het sportcafé en het tuindorp Kethel, waar Margriet vroeger vaak kwam. Haar pas verworven hond is getekend in de rechter benedenhoek.

Voorbeeldstudie 2: Narratief onderzoek

Bron : Vandenabeele, J., Roets, G., Bouverne-De Bie, M. (2009). Acknowledging ambivalence in a multicultural neighbourhood. In search for an educational space in narrative practices. International Journal of Lifelong Education, submitted.

Probleemstelling: Dit onderzoeksproject vond plaats in de Gentse wijk Muide Sluizeken-Tolhuis-Ham, en werd uitgevoerd in samenwerking met Victoria Deluxe en twee groepen studenten Sociaal Werk (UGent) / Sociale Pedagogiek (KULeuven). Er werd op zoek gegaan naar hoe narratieve praktijken leerkansen en –processen creëren waardoor mensen hun ambivalente ervaringen met betrekking tot samenleven in diversiteit en pluraliteit tot uitdrukking kunnen brengen.

Onderzoeksmethoden : In narratief onderzoek staat de intensieve analyse en interpretatie van de persoonlijke levensverhalen van een beperkt aantal respondenten centraal. Het gaat om een intensief onderzoeksproces waarin ervaringen, praktijken, opvattingen en discoursen van mensen worden geïnterpreteerd in functie van de persoonlijke, sociale en culturele context waarvan zij deel uitmaken. Doorgaans bestaat narratief onderzoek uit een reeks ongestructureerde, open diepte-interviews die eventueel aangevuld worden met andere informatiebronnen zoals foto's, schriftelijke bronnen, observaties, enzovoort.

Voorbeeldstudie 3: Photovoice

Bronnen : *http://www.photovoice.org* | Wang, C., Cash, J.L., & Powers, L.S. (2000). Who knows the streets as well as the homeless? Promoting personal and community action through photovoice. Health Promotion Practice 1 (1), 81-89. | Booth, T., & Booth, W. (2003). In the frame: photovoice and mothers with learning difficulties. Disability and society 18(4), 431-442.

Probleemstelling : Photovoice is een onderzoekstechniek die haar oorsprong heeft in het kritisch vormingswerk in de traditie van Freire. Het is een participatieve actieonderzoeksmethode, wat betekent dat het gericht is op verandering van de sociale werkelijkheid, in samenwerking met de betrokken. Door mensen controle te geven over hun eigen beeldvorming en hen bewust te maken van hun eigen levenscondities, heeft Photovoice een sterk emancipatorische inslag. Photovoice wordt vaak toegepast bij kwetsbare groepen of gemeenschappen in de samenleving. Booth & Booth gebruikten photovoice om het alledaagse leven van moeders met leerstoornissen te documenteren. En het geciteerde onderzoek van Wang et al. gebeurde met daklozen.

Onderzoeksmethoden: Photovoice is een proces waardoor mensen de gemeenschap waartoe ze behoren, kunnen identificeren, representeren en veranderen via een fotografisch proces. Dit proces houdt in dat mensen van de gemeenschap een fototoestel ter beschikking krijgen waarmee ze foto's kunnen nemen van hun alledaags leven. Een eerste stap in het traject bestaat uit het samenstellen van een groep deelnemers en het samen bepalen van een focus voor de foto's. Nadat de foto's genomen zijn, worden deze eerst individueel besproken met elke deelnemer. Er wordt samen met de onderzoeker een selectie gemaakt van welke foto's behouden worden en de verhalen achter elke foto worden gereconstrueerd en gedocumenteerd. Een derde stap bestaat dan uit het terug samenbrengen van de deelnemersgroep en het op zoek gaan naar thema's en boodschappen die overheen de verschillende verhalen terugkeren. Als laatste stap wordt er ook een handelingscomponent uitgewerkt.

Voorbeeldstudie 4: Photo-eliciation

Bronnen: Steel, R., De Visscher, S., Vandevelde, S., Van Hove, G., & Poppe, L. (2009). Jonge fotografen als medeonderzoekers: het gebruik van foto's in onderzoek naar betekenisverlening van kinderen en jongeren. Kwalon, 14(1), 5-10. | Rasmussen, K., & Smidt, S. (2003). Children in the neighbourhood: the neighbourhood in the children. In P. Christensen & M. O'Brien (Eds.), Children in the city: home, neighbourhood and community (pp. 82-100). London: Routledge.

Probleemstelling: In het onderzoek van Riet Steel kregen broers en zussen van een kind met een handicap een fotocamera om hun eigen situatie te documenteren. Zij kregen de opdracht een fotoreportage te maken over personen, plaatsen, zaken en ideeën, die belangrijk voor hen zijn en waarvan ze steun ondervinden. Het verkregen beeldmateriaal en de daaraan gekoppelde verhalen vormen momenteel een aanzet tijdens het neerschrijven en vormgeven van hun eigen (levens)verhaal. In de studie van Rasmussen krijgen kinderen een fotocamera mee om hun alledaags tijd- en ruimtegebruik in de woonomgeving te registreren. De foto's vormen een zelfstandige databron en zijn tegelijk een kader en aanzet om een ruimer gesprek op te zetten over een specifiek onderzoeksthema, i.c. de kwaliteit van de woonomgeving voor kinderen.

Onderzoeksmethoden: In het onderzoek van De Visscher werd volgende aanpak gehanteerd. Na een korte introductie over het onderzoek, werd aan de deelnemende kinderen gevraagd om gedurende een week foto's bij te houden over de plaatsen in hun woonomgeving waar zij aanwezig waren. In de instructie werd duidelijk gemaakt dat het niet de bedoeling was om foto's te nemen van 'typische' of 'bekende' of 'mooie' plaatsen in hun woonomgeving, maar van de plaatsen waar zij effectief aanwezig waren of passeerden tijdens die week. De kinderen kregen na de instructie een blad mee waarop de belangrijkste inhoudelijke, praktische en technische richtlijnen samengevat stonden. De technische richtlijnen zijn gebaseerd op de ervaringen van Rasmussen en Smidt (2003) met betrekking tot het gebruik van fotocamera's door kinderen. Met elke deelnemer werd vervolgens een afspraak gemaakt om zijn/haar afgedrukte foto's samen te bekijken en te bespreken. Dit interview bestond uit twee soorten vragen. Ten eerste mocht elk kind drie foto's uit zijn reportage kiezen en koos de onderzoeker er vervolgens nog twee uit. Deze vijf foto's werden besproken door de *reflective accounts* te reconstrueren rond deze foto's (Prosser, 1998). Dit betekent dat bij elk van deze foto's gepeild werd naar wat er op de foto staat, wanneer de foto genomen werd, wie in de buurt was toen de foto werd genomen, wat de persoon aan het doen was op die plek, en waarom hij of zij die foto genomen heeft. Aanvullend werden de foto's als aanleiding genomen om een gesprek te voeren over de manier waarop de deelnemer aanwezig is in zijn of haar woonomgeving.

Voorbeeld: extract uit studie Steel.

	Op het eerste zicht heb je allemaal appels, allemaal hetzelfde, maar er blijkt dan één andere appel tussen te zitten, de groene appel. Dit is de persoon die anders is, bijvoorbeeld mijn broer. Er zijn mensen die daar van weglopen maar er zijn ook mensen die daar bij blijven en die mensen steunen, zoals bijvoorbeeld de brussen. En sommige van de mensen hebben rotte plekken, maar dat is hier niet zo goed zichtbaar. Er zaten zeker rotte mensen tussen…

Voorbeeldstudie 5: Mondelinge geschiedenissen

Bronnen: De Visscher, S. (2008). De sociaal-pedagogische betekenis van de woonomgeving voor kinderen. Gent: Academia Press. | Buurtcomité De Rietgracht (2007). Tien markante mensen uit je buurt. Ledeberg: eigen uitgave. | Blokland, T. (2005). Goeie buren houden zich op 'r eigen. Den Haag: Gradus Hendriks Stichting.

Probleemstelling: Blokland gebruikt een combinatie van etnografisch onderzoek, historisch bronnenonderzoek en mondelinge geschiedenissen om processen van gemeenschapsvorming in Hillesluis (Rotterdam). Ze stelt dat de sociale en ruimtelijke praktijken van mensen sterk verbonden zijn met de identiteiten van plaatsen in de woonomgeving. Deze identiteiten worden geconstrueerd op basis van collectieve herinneringen en sociaal geconstrueerde geschiedenissen van plekken. Een ander voorbeeld is het initiatief van het buurtcomité De Rietgracht waarbij recent een publicatie gemaakt werd waarin 10 bewoners worden voorgesteld vanuit hun persoonlijke levensgeschiedenis gekoppeld aan wat Ledeberg voor hen betekent en hoe deze woonomgeving zich verhoudt tegenover hun persoonlijke levensgeschiedenis.

Onderzoeksmethoden: Een mondelinge geschiedenis is een geheel van verhalen die mensen over zichzelf en over hun omgeving vertellen en op die manier een schets geeft van de leefwereld van mensen in een bepaalde sociale en historische context. Mondelinge geschiedenissen onderscheiden zich in verschillende opzichten van andere historische informatiebronnen. Een eerste kenmerk van het werken met mondelinge geschiedenissen is dat ze vertrekken vanuit de alledaagse geschiedenis van mensen en hun materiële cultuur. Een tweede kenmerk, dat samenhangt met het vorige is dat een mondelinge geschiedenis ons minder leert over facts and figures dan over (gedeelde) betekenissen en betekenisgeving als actief constructieproces. In die zin hebben mondelinge geschiedenissen niet enkel een historische betekenis, maar hebben ze vooral ook een sterk verklarende waarde in functie van actuele sociale en ruimtelijke praktijken. Mondelinge geschiedenissen worden verzameld aan de hand van half-gestructureerde, open interviews waarin de onderzoeker een aantal gespreksthema's voorbereidt, maar waarbij het levensverhaal van de respondent de leidraad vormt voor de verdere uitwerking van deze thema's.

Voorbeeldstudie 6: Walking

Bronnen: Cowel, G. (2009). Community walks: making connections in space and time (Bonnybridge, Scotland). Paper presented at the 4th International seminar in Leuven (18-19 September 2009) of the Scientific Research Community 'Plurality and Diversity in Urban Context: Interdisciplinary Study of Democratic Practices and Governance.

Probleemstelling: Bonnybridge is een stadje in Schotland met een industrieel verleden waar de laatste jaren – als een gevolg van processen van stadsvernieuwing – een groot aantal nieuwe bewoners zich is komen vestigen. Er heerste een sterk gevoel van onbekendheid en deels ook ontevredenheid in de relatie tussen deze gevestigde en nieuwe groepen in de wijk. Deze vaststelling heeft tot een opbouwwerkproject geleid waarin de sociale en ruimtelijke praktijken van verschillende groepen bewoners aan elkaar werden gespiegeld.

Onderzoeksmethoden: Het project hanteerde 'walking' als methode. Dit houdt in dat aan de gevestigde bewoners de vraag werd gesteld welke plaatsen (en de daaraan gekoppelde betekenissen) volgens hen essentieel zijn voor nieuwe bewoners om te kennen. Deze plaatsen en verhalen werden telkens verwerkt tot een soort wijkwandeling. Deze wandelingen werden vervolgens uitgevoerd, telkens onder leiding van degene die ze opgesteld heeft, samen met een groepje met andere gevestigde bewoners en nieuwe bewoners. Tegelijk werd aan de nieuwe bewoners gevraagd om zelf ook duidelijk te maken hoe zij zelf ruimtelijk in de wijk staan en welke betekenissen zij hechten aan de plaatsen in de publieke ruimte. Via deze geleide wandelingen werd een dialoog mogelijk gemaakt over de uiteenlopende betekenissen die aan de publieke ruimte worden gekoppeld en de diverse sociale en ruimtelijke praktijken die er plaatsgrijpen. De wandelingen werden aangevuld met fotomateriaal van de deelnemers.

Voorbeeld :

